НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЗВО «УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Ірина КУЧЕРЕНКО

НОВА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ: ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ У ФАХОВЕ МОВЛЕННЯ ПЕДАГОГА

Навчальний посібник до спецкурсу «Імплементація нової редакції українського правопису у фаховому спілкуванні педагога ЗП(ПТ)О»

Біла Церква 2024

УДК 811.161.2'354-048.22:37-05](075)
К 95

Друкується за рішення Вченої ради
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України
(протокол № 9 від «13» грудня 2024 року)

Рецензенти:

ГРУБА Таміла Леонідівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри української мови та літератури, декан історико-філологічного факультету ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

МАМЧУР ЛІДІЯ ІВАНІВНА – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти», НАПН України.

Кучеренко Ірина. Нова редакція Українського правопису: шляхи впровадження у фахове мовлення педагога : навчальний посібник. Біла Церква. БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 120 с.

Навчальний посібник містить загальні теоретичні відомості про державну українську мову, законодавчі основи професійної педагогічної комунікації, концептуальні засади сучасної редакції Українського правопису, витоки українського правопису, нормативну орфографічну правильність української мови професійного спілкування, характеристику граматико-орфографічних норм української літературної мови та особливості їх використання і дотримання у професійному мовленні. У посібнику подано практичний кейс для розвитку орфографічної компетентності особистості відповідно до змін у чинному Українському правописі, додатки, глосарій.

Підготовлено для слухачів курсів підвищення кваліфікації, студентів, магістрантів, здобувачів ЗП(ПТ)О, педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної), викладачів закладів вищої освіти, вчителів, усіх, хто цікавиться українською мовою.

© БІНПО УМО НАПН України, 2024

©Кучеренко І.А. 2024

ЗМІСТ

Передмова	**4**
ТЕОРЕТИЧНИЙ КЕЙС	**5**
ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ	**5**
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ	**20**
1. Державна українська мова – мова професійного спілкування.	**20**
2. Законодавчі основи професійної комунікації.	**22**
3. Застосування нової редакції Українського правопису в освітньому процесі та професійній діяльності.	**25**
4. Орфографія, основні орфографічні поняття.	**26**
5. Чіткі зміни в Українському правописі 2019 р.	**28**
6. Допустова варіантність в Українському правописі 2019 р.	**34**
НОРМАТИВНА ОРФОГРАФІЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ	**38**
1. Буквені позначення деяких звуків на письмі.	**38**
2. Чергування голосних і приголосних звуків.	**40**
3. Уживання м’якого знака.	**41**
4. Правопис префіксів, суфіксів.	**43**
5. Творення фемінітивів і використання їх у професійному мовленні.	**45**
6. Правопис слів разом, окремо, через дефіс.	**49**
7. Написання пів-, напів-, полу-.	**53**
ГРАМАТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ І ДОТРИМАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ	**54**
1. Уваги до правопису іменника.	**54**
2. Особливості ступенювання прикметників.	**59**
3. Складні випадки відмінювання і правопису числівника.	**61**
4. Правописні особливості вживання займенника.	**64**
5. Відмінювання і правопис дієслів.	**64**
6. Правопис слів іншомовного походження.	**65**
7. Правопис власних назв.	**67**
ПРАКТИЧНИЙ КЕЙС	**93**
ГЛОСАРІЙ	**106**
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	**109**
ЦИФРОВА БІБЛІОТЕКА	**110**
ДОДАТКИ	**112**
Український правопис (2019 р.). Передмова	**112**
І. Огієнко «Наука про рідномовні обов’язки» (витяги).	**118**

ПЕРЕДМОВА

Сучасне українське суспільство, послуговуючись державною українською мовою у різних сферах життя, прагне до високого рівня культури мовлення. Багатогранність самовираження особистості в сучасному соціумі спонукає фахівців оволодівати сучасними нормами української літературної мови. Глибоке знання державної української літературної мови, відповідний високий рівень культури усного та писемного мовлення є необхідним складником та показником фахової комунікативної компетентності педагогів і здобувачів освіти.

Комунікативна компетентність як складне і багатогранне поняття складається із основних компетентностей: мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної, дискурсивної. Своєю чергою, мовна компетентність включає такий складник, як орфографічна компетентність, що передбачає засвоєння норм сучасного Українського правопису.

З 2019 року в Україні набула чинності нова редакція Українського правопису, вивчення якого є необхідним для педагогів і здобувачів освіти, слухачів курсів підвищення кваліфікації задля підвищення рівня їхньої комунікативної, мовної, орфографічної, компетентності і належного забезпечення реалізації освітнього процесу.

Актуальність навчального матеріалу підручника визначається впровадженням Нової редакції Українського правопису 2019 року у сферу суспільного та професійного спілкування і полягає в необхідності та важливості засвоєння норм правописної системи сучасної української літературної мови задля оновлення, поглиблення і систематизації знань із сучасної орфографії на основі нової редакції Українського правопису, розвитку та вдосконаленні мовної, орфографічної, компетентності відповідно до змін у чинному Українському правописі, вдосконалення фахового мовлення здобувачів освіти.

ТЕОРЕТИЧНИЙ КЕЙС

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Сучасне українське суспільство, послуговуючись державною українською мовою у різних сферах життя, прагне до високого рівня культури власного мовлення. Багатогранність самовираження особистості в сучасному соціумі спонукає людину оволодівати чинними нормами української літературної мови, що функціюють у різних стилях, типах і жанрах літературного мовлення.

Мова є однією з найістотніших ознак нації та реально існує як мовленнєва діяльність членів відповідної етнічної спільноти. Українська нація завжди була сильною. А духовним стрижнем українців є національна культурно-історична традиція й українська мова. Мова – найважливіший, універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: галузі виробництва, побуту, обслуговування, культури, освіти, науки.

Українська літературна мова реалізується в усній і писемній формах. Обидві форми однаково поширені в сучасному мовленні, їм властиві загальномовні норми, проте кожна з них має і свої особливості, що пояснюється специфікою функціювання літературної мови в кожній із форм. Українська літературна мова постійно розвивається і збагачується. Цей процес супроводжується фіксуванням й усталенням обов'язкових для всіх літературних норм.

Чинні державні документи декларують функціювання української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України і використання державної української мови в закладах освіти, науки, культури. Відповідно до Закону України «Про освіту», мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», посадові та службові особи підприємств, установ і організацій, і особливо всі працівники закладів освіти зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання

службових обов'язків, в урочний і позаурочний час, у тому числі і під час проведення засідань, заходів, зустрічей. Міністерство освіти і науки України (лист від 17.09.2019 р. року «Про застосування державної мови в освітньому процесі» та лист 01.02.2018 року «Щодо застосування української мови в освітній галузі») декларує, що державна мова має використовуватися в межах освітнього процесу, під час проведення навчальних занять, у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти, так і між собою. Відповідно до наказу Міністерства освіти України № 1033 «Про впровадження нової редакції Українського правопису» від 2019 року, структурним підрозділам МОН потрібно використовувати норми нової редакції Українського правопису.

Нова редакція Українського правопису як чинний документ схвалена Кабінетом Міністрів України (Постанова №437 від 22 травня 2019 року) спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол №22/10 від 24 жовтня 2018 року), Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 року), затверджена Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 року), узаконена на рівні МОНУ наказом №1033 від 28 липня 2019 року «Про впровадження нової редакції Українського правопису».

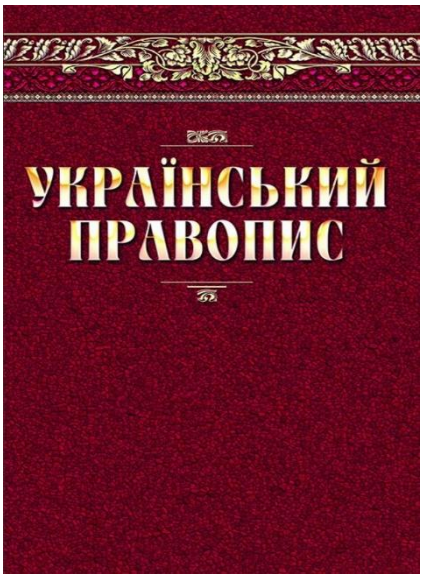

Реформи щодо писемної форми української мови – це не новина для суспільства. І кожен носій державної української мови має дотримуватися норм і вимог чинного правопису. Реформи літературних мов – це живий процес, що особливо активізувався у кінці XX – на початку XXI століть у різних мовах світу. Мовні реформи проходили у 1990 році у португальській мові, у 1992 р. – в азербайджанській, у німецькій мові почалися із 1996 року і фактично тривають і досі, у 2017 – у казахській і будуть тривати до 2025 р.

Український правопис має давню історію свого розвитку. Учені виділяють основні етапи його становлення:

- Українсько-слов'янський період (X ст. – початок XVII ст.)

- Староукраїнський період (ост. чверть XIV ст. – початок XVII ст.)

- Норми «Граматики» Мелентія Смотрицького 1619 р. (XVII ст. – XVIII ст.)

- Новоукраїнський період (XIX ст. – сьогодення).

Український правопис, як правопис слов'янський, бере свій початок від глибокої давнини. Давні слов'янські племена, від яких походить український народ, знали письмо від найдавнішого часу. Кияни, котрі були у центрі державного життя Київської Русі, вміли писати ще у IX столітті. Східнослов'янське письмо у IX столітті вже було добре розвиненим, адже тоді вже був переклад Євангелії та Псалтиря з мови грецької на мову «руську» (тобто українську). Професор Олександр Пономарів пояснює, що слово «руський – це застарілий синонім слова український, бо походить від слова Русь – історичної назви України. І ніякого відношення лексема «руський» до слова російський не має».

Доказом того, що у X ст. праукраїнці мали писемність є книга «Життя Костянтина», пам'ятка X ст., яку створив Святий Костянтин-Філософ після своєї подорожі до Херсонесу в 860–861 році. Святий Костянтин пише:

«знайшов же тут Євангеліє і Псалтир,
написані руськими письменами,
і людину знайшов, яка розмовляла тією мовою,
і бесідував з нею, і розумів смисл того, що вона говорила;
до своєї мови прикладаючи різні письмена,
голосні і приголосні, і творячи молитву Богові,
невдовзі почав читати і пояснювати,
і багато хто дивувався йому, хвалячи Бога».

Українська мова здавна мала писемність, а українці вміли писати і були грамотними.

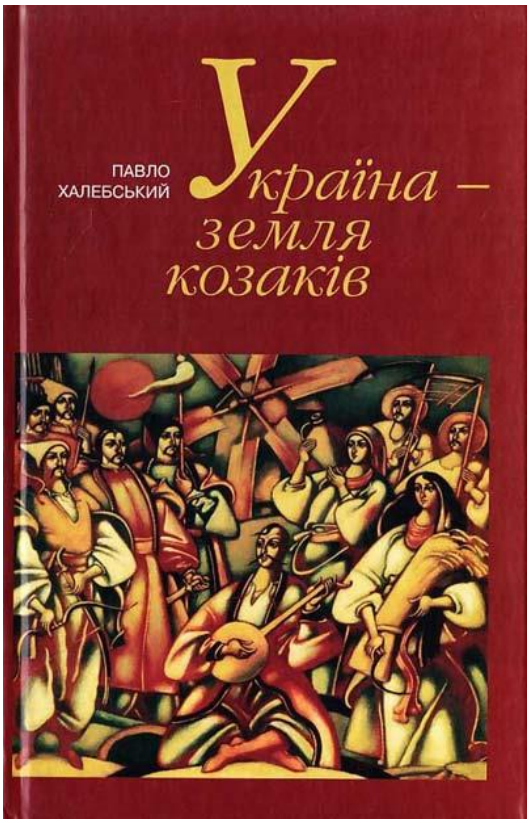

У 1654–1656 роках Павло Халебський, сирійський мандрівник, секретар Антіохійського патріарха Макарія III, подорожував по Україні й описав свої враження у Щоденнику.

Текст «Подорожі патріарха Макарія» існує в кількох відомих перекладах рукопису:

- Лондонський (Британського музею) створений у 1765 році завдяки цьому перекладу світ власне й дізнався про рукопис Павла Алеппського;
- Паризький (список Паризької національної бібліотеки) — найстаріший (XVII ст.) і найповніший (662 сторінки);
- Дамаський 1700 р. (від 1913 р. зберігається у Санкт-Петербурзі). Із нього було зроблено кілька копій у Москві та Петербурзі, одна з яких лягла в основу відомого російського перекладу Ґ. Муркоса (5 випусків обсягом понад 1000 сторінок, 1896–1900 рр., перевиданий 2005 р.). З останнього, своєю чергою, було виконано й деякі непрямі українські переклади (наприклад, письменника М. Рябого);
- Київський (зберігається в особовому архіві Омеляна Пріцака в Науковій бібліотеці Національного університету «Києво-Могилянська академія»). Фактично 140 сторінок. З'явився в Україні завдяки А. Кримському.

Павло Халебський пише про Україну у середині XVII століття так:

По всій землі козацькій ми помітили прекрасну рису,
що розпалила наш подив – усі вони, за винятком небагатьох,
навіть більшість їхніх дружин і доньок,
уміють читати і знають порядок церковних служб
та церковні пісні та співи.
Найбільш освічені дбали про освіту, підтримували її,
вони підносили до високого розуміння інтереси народу і Вітчизни

У 1798 році вийшла друком поема «Енеїда» Івана Котляревського, котрий є зачинателем нової української літературної мови.

ВИРГИЛІЕВА
Е Н Е Й Д А,
ВЫВОРОЧЕННАЯ НА ИЗНАНКУ.
Н. О.
ЧАСТЬ ПЕРВАЯ.
Изданіе второе.
ВЪ САНКТПЕТЕРБУРГѢ,

У кінці XVIII століття виникла потреба у розвитку писемної форми української літературної мови, удосконаленні і зміні традиційного письма. Письменники, які прагнули писати живою українською мовою, шукали засоби для передачі справжнього звучання українського мовлення у писемній формі.

У 1818 р. до алфавіту було додано букву **і,** у 1837 – **є** та буквосполучення **йо, ьо**, у 1873 р. – літеру **ї**. Дедалі рідше можна було зустріти літери **ъ, ы** та **э**.

Літератори, науковців, митці слова почали створювати правописні системи. За підрахунками науковців, від 1798 р. до 1905 р. українські тексти створювали за допомогою близько 50 правописних систем, що мали різний ступінь поширення. Найвідоміші такі:

- правописна система Олексія Павловського;

- варіант «Русалки Дністрової» (1837 р.);

- кулішівка – правописна система П. Куліша у «Записках о Южной Русі» (1856 р.) та в «Граматиці» (1857 р.);

- драгоманівка – створена в 70-х рр. XIX ст. у Києві гуртом українських діячів культури, куди входив і Михайло Драгоманов та ін.

В українській мові були правописи побудовані за певним принципом орфографії.

Правопис Драгоманова (драгоманівка) – правопис, що поширювався в Україні в кінці XIX століття, був створений у 1870-х роках у Києві групою мовознавців і культурних діячів, яку очолював Павло Житецький. Одним з головних авторів драгоманівки у кінці XIX ст. був Михайло Драгоманов. Тому правопис і отримав таку назву.

М. Драгоманов

М. Житецький

Чи безслідно зникла драгоманівка із життя українського народу? Ні. Українці щодня використовують банкноту 20 гривень, на якій надруковано

вірш Івана Франка «Земле, моя всеплодющая мати» саме цією орфографічною системою.

Чинний український правопис	**Драгоманівка**
Земле, моя всеплодющая мати, Сили, що в твоїй живе глибині, Краплю, щоб в бою сильніше стояти, Дай і мені!	Земле, моя всеплодьучаја мати! Сили, шчо в твојій движесь глубині, Крапльу, шчоб в боју смілијше стојати, дај і міні!

Фрагмент драгоманівки на банкноті 20 гривень,
на якій наведено уривок вірша Івана Франка

У драгоманівці, що базується на фонетичному принципі правопису, кожна буква позначає один звук. Основні відмінності між драгоманівкою і сучасним правописом такі:

- замість літери **и** вживається **j;**
- замість **щ** вживається **шч**;
- на початку слова та після голосних чи апострофу замість **я – ја, є – је, ю – ју, ї – ји;**
- після приголосних замість **я – ьа, є – ье, ю – ьу;**

- дієслова з **-ться** пишеться -тцья.

Правопис Михайла Максимовича (максимовичівка) – це система українського правопису, який побудовано на етимологічному принципі. Цей правопису був створений М. Максимовичем, першим ректором Київського університету, у 1827 році. Головний принцип цієї системи – збереження традиційного написання, але

То не ве́рбы луговы́и зашумѣ́ли . . .
Якъ безбо́жны ушкалы́ (3) налетѣ́ли,
Хве́дора Безро́дного, Ота́мана Куре́нного,
Постреля́ли, поруба́ли — то́льки чу́ры не по́й-
ма́ли.
То малы́й чу́ра до коза́ка прибува́е (4),

Фрагмент тексту з книги «Українські народні думи» (1834), видрукуваної максимовичівкою

Правопис П. Куліша (кулішівка) – це український правопис, побудований за фонетичним принципом. Цей правопис створив Пантелеймон Куліш у середині XIX століття. Всі подальші українські правописи базуються саме на правописі П. Куліша. У 1923 році у своїй передмові до 5-го видання Українського правописного словника Григорій Голоскевич, його редактор та один з авторів харківського правопису (1928 р.), зазначає, що правопис, яким він користується – це в загальних рисах той самий правопис П. Куліша.

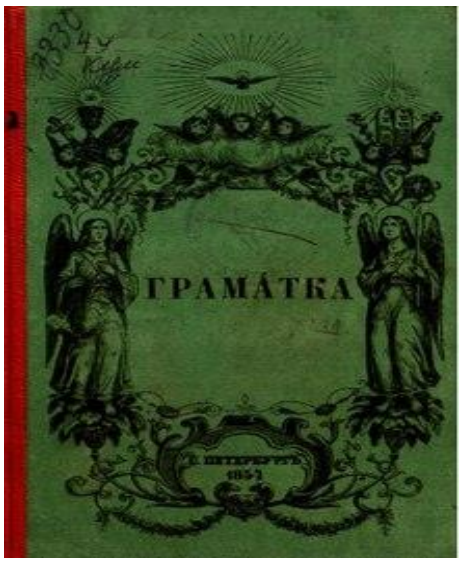

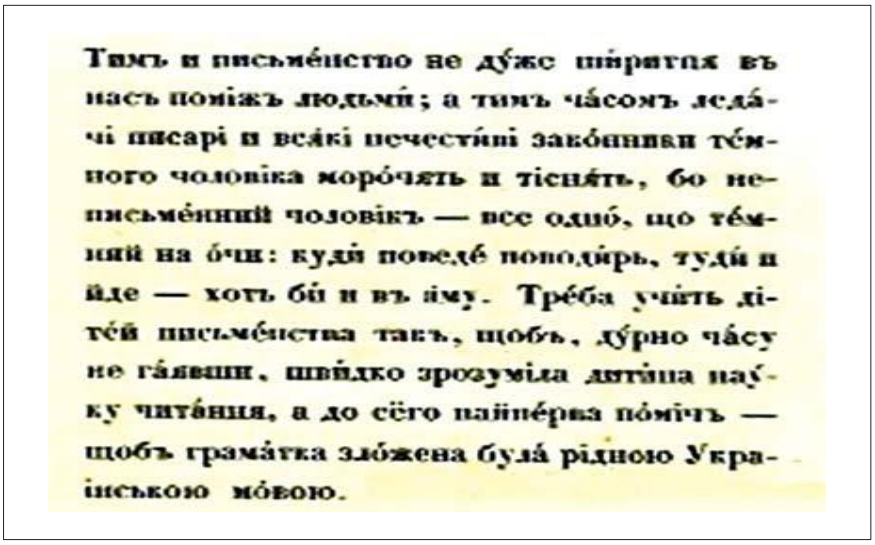

Тимъ и письме́нство не ду́же ши́ритця въ насъ поміжъ людьми́; а тимъ ча́сомъ леда́чі писарі и вся́кі нечести́ві зако́нники те́много чоловіка моро́чять и тісня́ть, бо неписьме́нний чоловікъ — все одно́, що те́мний на о́чи: куди́ поведе́ поводи́рь, туди́ и йде — хоть би́ и въ я́му. Тре́ба учи́ть діте́й письме́нства такъ, щобъ, ду́рно ча́су не га́явши, шви́дко зрозуміла дити́на нау́ку чита́ння, а до сёго найпе́рва по́мічъ — щобъ грама́тка зло́жена була́ рідною Украінською мо́вою.

Фрагмент тексту з «Граматки» (1857) Пантелеймона Куліша

Український правопис пройшов тернистий шлях розвитку і зазнавала утисків з боку влади. У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, потрібно було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 – 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. «Словник української мови» став словником живої української мови і був надрукований новим, спеціально для цього розробленим Б. Грінченком правописом, так званою грінчевичівкою, що акумулювала все найкраще з попередньої української правописної практики і яка лежить в основі сучасного українського правопису.

Іван Огієнко про Словник Бориса Грінченка говорить так: «Правопис цього словника був прийнятий по всіх українських редакціях та виданнях. Ось цей правопис, як слід збірної праці письменників всього XIX століття й усього українського народу, і запанував в Україні, і держеться в нас аж до сьогодні».

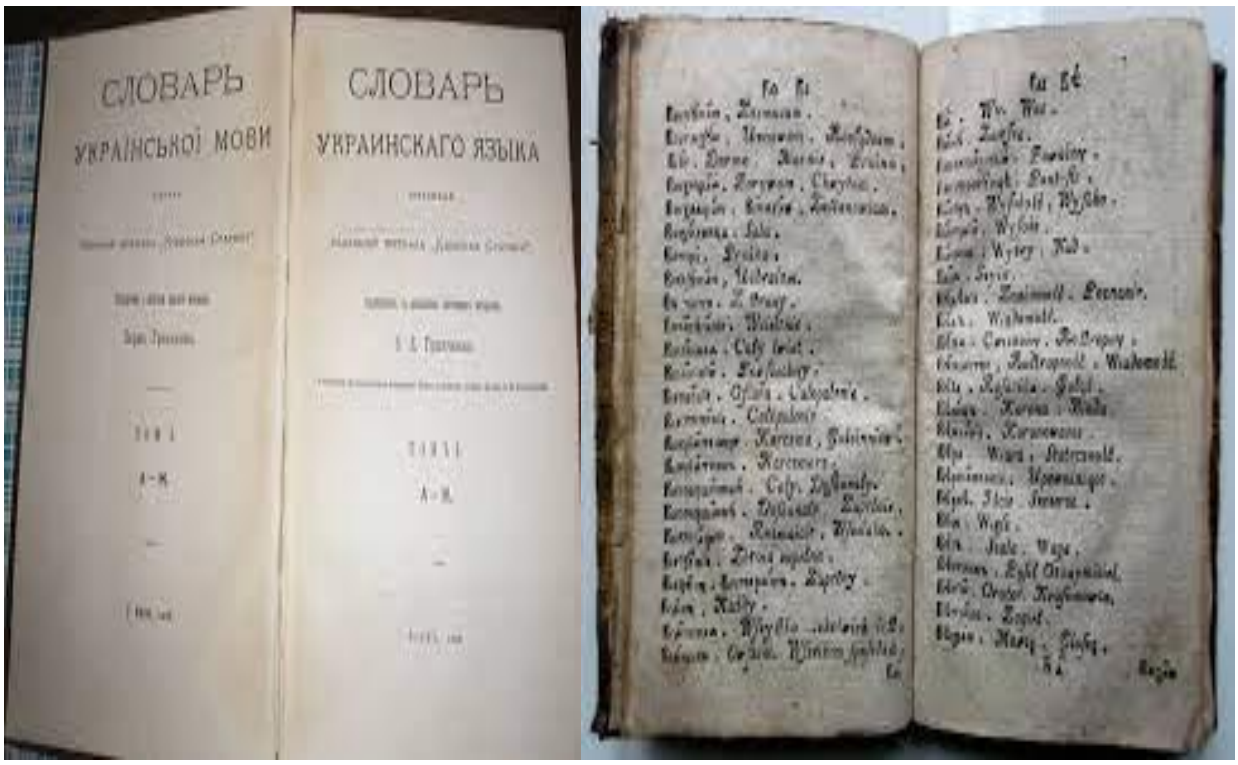

«Словник української мови» (1907–1909 рр.) за редакцією Бориса Грінченка

У 1919 році опубліковано проєкт українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. І. Огієнко зазначав про те, що «з часу проголошення державної самостійності України року 1918-го … трапилося ... найбільше чудо над чудами: ... народилася соборна всеукраїнська літературна мова!».

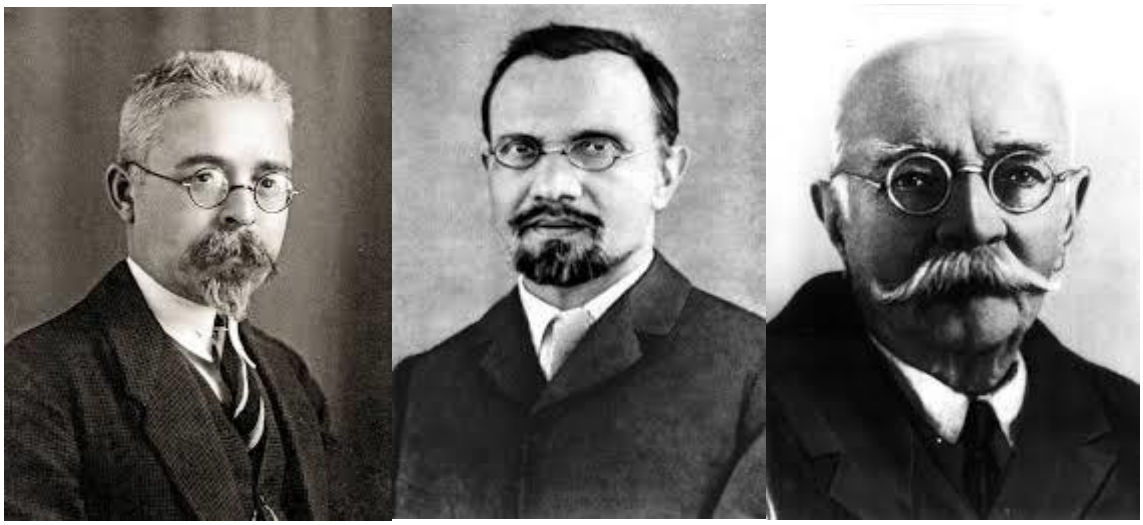

І. Огієнко *А. Кримський* *Є. Тимченко*

У 1921 році Українська академія наук схвалила «Найголовніші правила українського правопису». Це був перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс української літературної мови.

У 1925 році уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису. У 1927 році у Харкові відбулася Всеукраїнська правописна конференція, за результатами роботи якої було підготовлено проєкт всеукраїнського правопису. У 1928 році цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти Микола Скрипник.

Але радянська влада швидко згорнула процес українізації і видала правопис, який задовольняв її стратегію щодо української мови. У 1932 році влада СРСР взяла курс на тотальну русифікацію по всій країні, «харківський правопис» був названий націоналістичним, і з 1933 року замінений новим, що істотно зближував з російською мовою. Постраждали і творці «харківського правопису»: більшість з них стали жертвами репресій, а Миколу Скрипника було доведено до самогубства. Максим Стріха, учений, співголова Української національної комісії з питань правопису (2018 р.), наводить кілька прикладів норм харківського правопису, які були скасовані: «В українській мові є дві літери – «г» і «ґ» для позначення двох різних звуків. У російській цього немає, тому і нам залишили тільки «г». Так сталося, що в українській мові є чотири граматичні часи на відміну від російської, де є три, у нас є ще давноминулий,

як в латині. Відтак нам було наказано лишити три граматичні часи, четвертий було скасовано. І було скасовано ще низку норм, які були надто українськими».

Український правопис до модерного часу, що почався у десятих роках XX ст., пройшов складний шлях розвитку, визнання і державної декларованості. І тільки піднесення соціального статусу української мови спонукало до її послідовного внормування та кодифікації.

У 1933 році радянська влада свавільно внесла в Український правопис 126 (сто двадцять шість) змін. Так розпочався процес штучного зближення української та російської мови. У правописі 1928 року, який був питомим для української мови, були автохтонні варіанти лексеми, а в 1933 році вони були штучно замінені на інші слова, які були властиві російській мові. Граматичні форми впроваджували такі, як були в російській мові. Нова редакція Українського правопису 2019 року повернула лише 19 (дев'ятнадцять) пунктів питомих особливостей української літературної мови.

Правопис 1928 року	**Правопис 1933 року**
варіЯнт	***варіАнт***
комедіЯнт	***комедіАнт***
фіЯско	***фіАско***
лЯмпа	***лАмпа***
зАїзд	***заЇзд***
перепЕтія	***перепетІя***
рОзв'язка	***розв'Язка***
міТ	***міФ***
каТедра	***каФедра***
Атени	***Афіни***
паВза	***паУза***
любовИ	***любовІ***

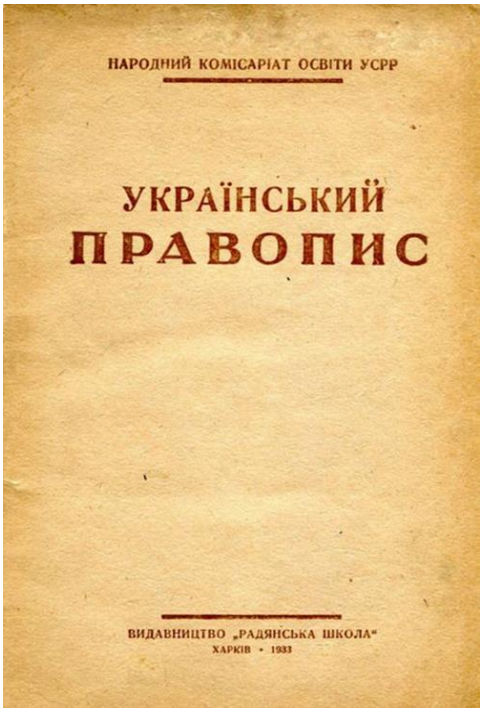

У 1933 році затвердили правопис, який діяв до 1989 року. З алфавіту було свавільно вилучено букву **ґ**, що вплинуло на функціювання графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза УРСР і в переважній частині української діаспори. Лише у 1990 році опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву **ґ**, уточнено й доповнено окремі правописні норми.

Сучасна українська мова – жива, відкрита й динамічна. Якою має бути правильна українська мова? Це питання, що не втрачає своєї актуальності і нині, спонукає науковців, державників, митців слова, громадськість до періодичного оновлення й доопрацювання норм літературної мови.

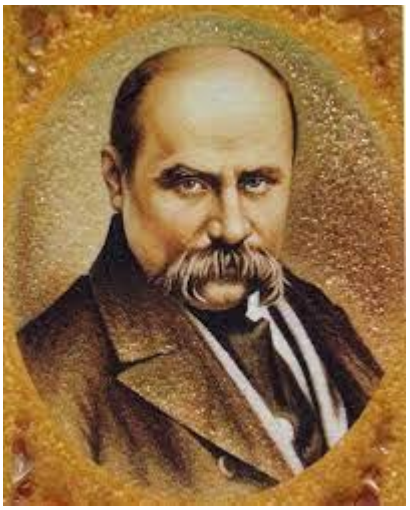

Тараса Шевченка вважають творцем нової літературної мови тому, що він достойно завершив складний і тривалий процес формування української мови на живій народній основі, який розпочав Іван Котляревський. Саме Тарас Шевченко відкрив нові невичерпні можливості для її розвитку і вдосконалення. Панас Мирний, Леся Українка, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Коцюбинський, Іван Франко та інші митці продовжили справу основоположника української літературної мови. Кобзар обробив, відшліфував фонетично милозвучне, синтаксично гнучке, лексично багате, деривaційно потужне українське слово і підніс його до досконалої висоти української літературної мови, Т. Шевченко довів до логічного кінця процес формування української літературної мови, вилучив випадкове, вузько локальне, зберіг загальнонародне і

загальновизнане. Великий Кобзар установив структуру нової української літературної мови, яка збереглася у всьому істотному як основа сучасної української мови, а саме: розвинув і утвердив склад лексики та граматичну структур української мови, що стали нормою і взірцем для освіти, науки, культури, політики тощо. Т. Шевченко здійснив синтез української літературної мови з народнорозмовною мовою, діалектами, використав елементи літературної традиції і підніс українську літературну мову до рівня найрозвинутіших літературних мов світу. Т. Шевченка добре усвідомлював важливу і нагальну потребу в єдиній загальнонаціональній українській літературній мові на народній основі. На думку І. Огієнка, Т. Шевченко був першим серед українських культурних діячів, хто глибоко усвідомив «вагу літературної мови в письменстві і тому творив її, пильнуючи, щоб була вона якнайкращою». Норми сучасної української літературної мови були започатковані у творах Тараса Шевченка. Щодо правопису української мови, Кобзар пильнував, щоб він був чіткий, правильний і якнайкращий.

Нині усне українське слово лунає не тільки з різних куточків України, а й з усього світу у розмаїтті акцентів, вимов, інтонацій. Це живе усне українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, професійними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис – це еталон писемної літературної мови, яка, за слушним спостереженням Юрія Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Нова редакція Українського правопису 2019 року набула чинності і визнання у суспільстві. Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Нова редакція правопису є кроком до вирішення проблеми повернення історичної істини й етнографічної соборності української мови й української нації.

У новій редакції Українського правопису наявні зміни у двох аспектах щодо їх застосування у мовленні: чітке дотримання без варіантів; використання, у яких допускається правописна варіантність. Умовно зміни в Українському правописі можна поділити на дві групи:

І група – слова, що не мають варіантів написання – пишемо тільки по-новому;

І група – слова, що мають два варіанти написання – пишемо або по-старому, або по-новому.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

1. Державна українська мова – мова професійного спілкування.
2. Законодавчі основи професійної комунікації.
3. Застосування нової редакції Українського правопису в освітньому процесі та професійній діяльності.
4. Орфографія, основні орфографічні поняття.
5. Чіткі зміни в Українському правописі 2019 р.
5. Допустова варіантність в Українському правописі 2019 р.

1. Державна українська мова – мова професійного спілкування

Мова – найбільший і найдорожчий здобуток кожного народу. Роль рідної мови надзвичайно велика, адже мова є засобом комунікації, мислення, пізнання і здобуття знань з усіх сфер життя і галузей наук та мистецтва. Мова є однією з найістотніших ознак нації та реально існує як мовленнєва діяльність членів відповідної етнічної спільноти. Мова – найважливіший, універсальний засіб спілкування, організації та координації всіх видів суспільної діяльності: галузі виробництва, побуту, обслуговування, культури, освіти, науки.

Українська мова – єдина національна мова українського народу. Відповідно до статті 10 Конституції України, прийнятої 28 червня 1996 р., українська мова є державною мовою в Україні, «держава забезпечує всебічний розвиток і функціювання української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Державна мова – це правовий статус мови, закріплений традицією або законодавством, згідно якого вживання мови обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних органах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку.

Українська національна мова існує:

а) у вищій формі загальнонародної мови – сучасна українська літературна мова;

б) у нижчих формах загальнонародної мови – територіальні діалекти.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Літературна мова характеризується унормованістю, уніфікованістю, стандартністю, високою граматичною організацією, розвиненою системою стилів.

Сучасне українське суспільство, послуговуючись державною українською мовою у різних сферах життя, прагне до високого рівня культури власного мовлення. Багатогранність самовираження особистості в сучасному соціумі спонукає людину оволодівати нормами сучасної української літературної мови, що функціюють у різних стилях, типах і жанрах літературного мовлення. Вільне володіння державною української мовою у фаховій комунікації є важливою умовою втілення соціально-педагогічної парадигми неперервної освіти, оскільки забезпечує доступ фахівця до

наукових і культурних цінностей народу, формує усвідомлену мовно-комунікативну поведінку, є основою самореалізації, духовного й інтелектуального зростання особистості.

2. Законодавчі основи професійної комунікації

Чинні державні документи декларують функціювання української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, використання державної української мови в закладах освіти, науки, культури.

Відповідно до статті 7 **Закону України «Про освіту»,** мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянинові України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти». Особам, які належать до національних меншин України та корінних народів, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти мовою відповідної національної меншини чи корінного народу, поряд із державною мовою.

Відповідно до статті 18 частини 1 **Закону України «Про освіту»,** заклади освіти є юридичними особами, що надають освітні послуги, тобто комплекс визначених чинним законодавством, освітньою програмою та/або договором дій, що мають визначену вартість та спрямовані на те, щоб здобувач освіти досягнув наперед визначених результатів навчання.

Відповідно до статті 9 **Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»**, посадові та службові особи підприємств, установ і організацій державної й комунальної форм власності, тобто керівники закладів освіти, працівники органів управління освітою, педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ і працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-

педагогічні працівники або викладачі іноземної мови, зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків.

Відповідно до частини 1 статті 12 Закону України **«Про забезпечення функціонування української мови як державної»,** державна мова є робочою мовою спілкування для підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей. Державна мова має застосовуватися в робочий час науково-педагогічними, педагогічними та іншими працівниками закладів освіти.

Стаття 30 Закону України **«Про забезпечення функціонування української мови як державної»** визначає, що всі суб'єкти господарювання мають обслуговувати споживачів державною мовою. У сфері освіти це стосуються закладів освіти, підприємств, установ та організацій всіх форм власності, фізичних осіб-підприємців, які надають освітні послуги. Державною українською мовою має здійснюватися освіта будь-якого рівня та форм: очна, заочна, дистанційна, мережева, екстернатна, сімейна тощо, надаватися освітні послуги, навчання будь-якій професії, навчання через мережу Інтернет, телебачення/радіо, і поштою.

Українська мова обов'язкова для використання під час надання освітніх послуг:

- ✓ для здобуття усіх рівнів освіти: дошкільної, початкової, середньої, професійної (професійно-технічної), передвищої та вищої освіти, освіти для дорослих, включаючи діяльність військових ліцеїв і академій, в'язничних шкіл тощо;
- ✓ для отримання додаткових знань і навичок, перепідготовки, підвищення кваліфікації, здобуття нової професії та самовдосконалення;
- ✓ освіта у сфері спорту та відпочинку, включаючи спортивне навчання та послуги професійних спортивних інструкторів, учителів, тренерів з різних видів спорту, діяльність таборів зі спортивного навчання, навчання плаванню, навчання бойовим мистецтвам, йозі тощо);

- ✓ освіта у сфері культури, що включає навчання мистецтвам, драмі та музиці, хореографії, театральному та образотворчому мистецтву в різноманітних «школах», «студіях», «класах» тощо. До цих послуг належать послуги викладачів-піаністів та інше музичне навчання, діяльність шкіл з фотографії тощо;
- ✓ діяльність шкіл підготовки водіїв транспортних засобів, що включає навчання водінню автомобілів, пілотуванню літальних апаратів, керуванню плавзасобів тощо;
- ✓ інші види освіти: діяльність навчальних центрів, які пропонують послуги з підготовки з певної(х) дисциплін, навчання комп'ютерній грамоті, релігійне навчання; навчання іноземних мов та навичкам спілкування, ораторському мистецтву, швидкісному читанню тощо; навчання домедичної допомоги та діям у надзвичайних ситуаціях тощо;
- ✓ допоміжна діяльність у сфері освіти, надання послуг (крім навчальних), які підтримують освітній процес або системи, консультування з питань освіти та вибору освітніх напрямів, діяльність із проведення тестів та з оцінювання тестів, організацію програм обміну студентами тощо.

Міністерство освіти і науки України (лист від 17.09.2019 р. року **«Про застосування державної мови в освітньому процесі»** та лист 01.02.2018 року **«Щодо застосування української мови в освітній галузі»)** декларує, що державна мова має використовуватися в межах освітнього процесу, під час проведення навчальних занять (крім занять із навчальних предметів, які, згідно з освітньою програмою закладу освіти, викладаються іноземними мовами або мовами корінних народів і національних меншин), у спілкуванні вчителів, викладачів, іншого персоналу закладів освіти як зі здобувачами освіти (вихованцями), так і між собою.

Відповідно до **наказу Міністерства освіти і науки України № 1033 «Про впровадження нової редакції Українського правопису»** від 2019 року, структурним підрозділам МОН потрібно використовувати норми нової редакції Українського правопису.

3. Застосування нової редакції Українського правопису в освітньому процесі та професійній діяльності

Нині важливе завдання закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів вищої освіти – здійснювати освітній процес державною українською мовою і готувати висококваліфікованих фахівців, котрі володіють державною мовою в усній та писемній її формах у різних сферах і ситуаціях комунікації.

Реалізація педагогами навчально-виховної і навчально-виробничої діяльності державною українською мовою у закладах освіти різних рівнів є важливою й необхідною, відповідно до чинних державних вимог, для формування і розвитку фахівця нової генерації, національно-мовної особистості, майбутнього фахівця, котрий має високий рівень особистісної комунікативної компетентності, набув компетентності спілкування державною (українською) мовою, використовує і впроваджує концепцію сучасної редакції Українського правопису 2019 р. у суспільній та професійній діяльності. У закладах освіти педагог здійснює педагогічну комунікацію у конкретному освітньому середовищі. Професійно-педагогічна комунікація – це система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків та взаємодій педагога і здобувача освіти, що реалізуються за допомогою вербальних засобів (відповідно до державних вимог, українською мовою), невербальних засобів, засобів віртуальної онлайн комунікації з метою передачі і обміну навчальною, навчально-виробничою інформацією, проєктування та керування навчальним-виховним і навчально-виробничим процесом.

У чинних державних освітніх документах першою із ключових компетентностей визначено компетентність спілкування державною (українською) мовою, що передбачає розширення у фахівців освітньої галузі активного професійного словникового запасу, розвиток уміння правильно, доречно та зрозуміло формулювати і виражати власну думку, аргументувати, доводити істинність тверджень, усно і письмово висловлюватися, сприймати, розуміти й інтерпретувати поняття і факти, використовувати мовні засоби в

освітньому процесі, викликати почуття естетичного задоволення у навчальному дискурсі, обирати мовні і мовленнєві засоби з урахуванням морально-етичного кодексу і культурних традицій сучасної української літературної мови.

4. Орфографія. Основні орфографічні поняття.

Орфографія (гр. orthos – правильний, grapho – пишу) – це:ї

1) це система правил про способи передачі звукового мовлення у писемній формі;

2) це розділ мовознавства, в якому вивчається система правил, що забезпечують передачу звукового мовлення на письмі.

Орфографія сучасної української літературної мови складалася впродовж тривалого часу. Основними її поняттями є орфографічні норми, орфографічне правило, орфограма, принципи орфографії.

Орфографічні норми − сукупність правил, що впорядковують мовні засоби, забезпечуючи єдність передачі усного мовлення на письмі. Орфографічні норми встановлюються на основі законів граматики і діють упродовж тривалого часу; є постійними, єдиними й обов'язковими для всіх, хто користується мовою.

Орфографічне правило – це коротка чітка рекомендація для певного написання як зразкового. Наприклад, правила вживання великої букви, правопису префіксів, суфіксів; правила вживання ненаголошених **о, е, и**.

Орфограма (від грец. orthos – правильний, gramma – літера) – це написання, яке здійснюється на основі правил орфографії. Типи орфограм:

- буквені (правопис окремої букви за правилом: *се<u>л</u>о, ні<u>г</u>ті*; правопис морфеми: *<u>при</u>їхати, літ<u>ечк</u>о*);
- небуквені: правопис слів разом, окремо, через дефіс; перенесення слів із рядка в рядок, особливості скорочення слів: *<u>назустріч</u>, вивчи<u>в б</u>и, п<u>о-с</u>тудентськи, ро-бо-та, проф. − професор.*

Принципи української орфографії (лат. principium – основа) – це те, що лежить в основі правопису. Сучасна орфографія побудована на двох основних принципах – фонетичному та морфологічному; існує ще історичний (традиційний) та диференціюючий (смисловий) принцип.

Фонетичний принцип передбачає передачу на письмі слова літерами відповідно до літературної вимови лексеми, тобто кожному звукові відповідає окрема буква. Таке написання відрізняється від фонетичної транскрипції меншою точністю в передачі звуків. Згідно фонетичного принципу пишуться:

1. Усі наголошені і ненаголошені [а], [у], [і]: *мати, дорога, дуб, вітер*.

2. Написання [о], [е] після букв, що позначають шиплячі: *шестеро, вечеря, женитися.*

3. Префікс [с] перед кореневими ***к, п, т, х, ф***: *схуднути, скинути.*

4. Групи приголосних, що утворилися внаслідок спрощення: *щасливий, сонце, серце.*

5. Іменникові суфікси ***-ств-, - цтв-, -зтв***-: *князівство, козацтво.*

6. Звуки [з′], [ц′], [с] у прикметникових суфіксах ***-зьк-, -цьк-, -ськ***-: *уманський, кріпацький.*

7. Чергування приголосних [г], [к], [х] – [ж], [ч], [ш] – [з], [ц], [с] – *дорога – доріжка, рука – ручка, комаха – комашка*.

Морфологічний принцип вимагає однакового позначення на письмі складових частин слова (морфем) незалежно від їх реальної вимови. Він сприяє об’єднанню споріднених слів. Одиниці цього принципу – корінь, префікс, суфікс, закінчення. У словах, що пишуться за цим принципом, наявна відмінність між вимовою і написанням, тому вимова не є основою для їх написання.

За морфологічним принципом пишуться:

1. Ненаголошені [о], [е], [и]: *село – сéла; верба – вéрби*.

2. Приголосні звуки, що змінюють своє звучання під впливом сусідніх звуків: *мимохіть – мимо, хотіння; молотьба – молотити*.

3. Приголосні на межі морфем: *безтурботний, навчається*.

4. Подвоєння звуків на межі морфем: *роззброєння*.

5. Прийменники ***з, із, без*** перед словами, що починаються з букв, що позначають шиплячі, свистячі*: приїхати із села, прийти без щоденника.*

Історичний (традиційний) принцип – слова чи букви пишуться так, як прийнято за традицією. На основі історичного принципу пишуться: буква ***щ = [шч]****-щиро, щастя*; буква ***ї = [йі]****– їздити, їжак, їздовий*; літери ***я, ю, є***, що можуть позначати один звук і пом'якшення приголосного (*сядьте, ряст*), або два звуки (*яблуко, п'єса, солов'ї*); подвоєні букви в словах іншомовного походження: *тонна, нетто*.

Диференціюючий (смисловий) принцип – правопис однозвучних слів, які мають різне лексичне значення. Написання власних і загальних назв: *Коваль – коваль, Орел – орел.* Написання однозвучних слів, що належать до різних частин мови: *прийти на зустріч з друзями – йти назустріч.*

5. Чіткі зміни в Українському правописі 2019 р.

З червня 2019 року в Україні стала чинною нова редакція Українського правопису.

Редакція правопису складається із п'яти великих розділів:

I. Правопис частин основи слова.

II. Правопис закінчень відмінюваних слів.

III. Правопис слів іншомовного походження.

IV. Правопис власних назв.

V. Уживання розділових знаків.

У новій редакції Українського правопису 2019 року наявні зміни в усіх цих розділах, які по'вязані із новим групуванням матеріалу, виділенням додаткових чи нових складників.

У редакції нового правопису 2019 року наявні такі ознаки:

- ✓ виділення спеціальної частини, що стосується чергування звуків;
- ✓ виокремлення пунктів щодо правопису префіксів і суфіксів;
- ✓ виділення параграфа щодо написання складних займенників;
- ✓ розподіл правил написання власних назв на чіткі параграфи;
- ✓ розподіл правил написання відмінкових закінчень іменників першої відміни в різних відмінках на окремі параграфи;
- ✓ переструктурування правил правопису слів іншомовного походження;
- ✓ доповнення новими параграфами розділу щодо вживання розділових знаків.

У новій редакції Українського правопису наявні зміни у двох аспектах щодо їх застосування у мовленні:

- чітке дотримання без варіантів;
- використання, у яких допускається правописна варіантність.

Чіткі зміни в Українському правописі 2019 р. Без варіантів.

1. Вживання букви **Є** у слові ***проєкт*** і похідних від нього.

У таких словах вживається латинський корінь **-ject-,** так як і у словах *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші.

Щодо правопису букви **Є** у слові *проєкт* – це не нововведення, а повернення того, що раніше існувало у правопису. Доказом цього є напис в Одесі на Потьомкінських сходах («Споруджено 1837–1841 рр. за проєктом архітектора Ф. Боффо») від 1933 р. До 2 червня 2019 р. це був факт історії мови, що суперечив тогочасній правописній нормі, а нині таке написання уже відповідає чинній редакції Українського правопису, яка встановлює правопис слова *проєкт* і похідних саме через літеру **є.**

Напис на Потьомкінських сходах, м. Одеса

2. Вживання букви **Є** у словах плеєр (play+er), конвеєр (convey+er), феєрверк, Соєр, Феєрбах та ін.

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою й, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я:** *буєр, конвеєр, плеєр, флаєр, лояльний, параноя, плеяда, рояль, саквояж, фаянс*.

3. Власні назви ***Дікенс, Те́керей, Бе́кі*** пишуться без подвоєння приголосних **-кк-.**

Буквосполучення **ck**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [k], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс, Дікінсон, Джексон, Текерей, Бекі, Букінгем, Бісмарк, Брюкнер, Брокес, Ламарк, Штокманн, Стокгольм, Рудбек, Шерлок.*

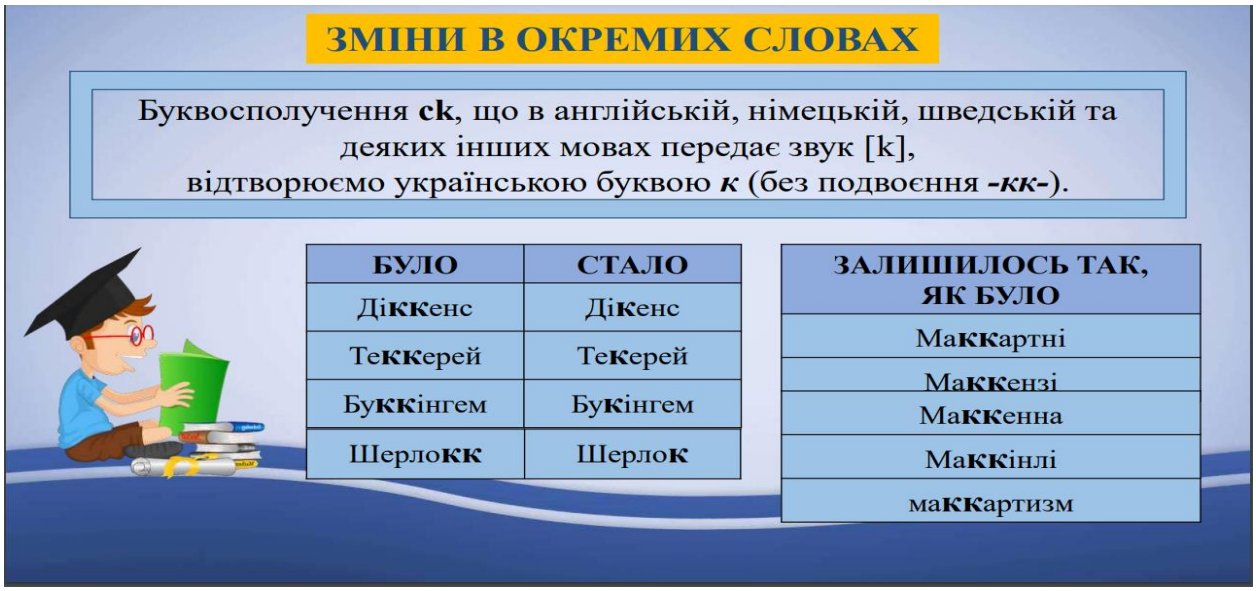

4. Складні слова пишемо разом з першим іншомовним компонентом пишемо разом:

•слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: ***архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:*** *архіскладний, гіпермаркет, екстраклас, макроекономіка, мікрохвилі, мультимільйоне́р, преміумклас, супермáркет, топменеджер, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю*.

•слова з першим іншомовним компонентом ***анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-:*** *антивíрус, контрудáр, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіон, ексміністр, експрезидент, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оберофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскапітаан, унтерофіцер, контрадмірал.*

5. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною або власною назвою у формі родового відмінка (кого? чого?) однини пишемо окремо: *пів áркуша, пів відрá, пів години, пів лíтра, пів мíста, пів огірká, пів острова, пів яблука, пів ями, пів ящика; пів Європи, пів Києва, пів України.*

Пів із наступним іменником у формі називного відмінка (хто? що?) становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півáркуш, пíвдень, півзáхист, півкóло, півкýля, півмíсяць, півóберт, півовáл, півóстрів.*

Складні іменники з першою частиною **напів-, полу-** пишуться разом: *напівавтомáт, напівімлá, напівлюдина, напівмáвпа, напівпітьмá, напівпрáвда, напівфабрикáт; полудрабок, полукіпок, полумисок.*

6. Слово «***священник»*** (як письменник) пишеться з подвоєнням.

Подвоєння приголосних як наслідок їх збігу. 1. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо, якщо збігаються однакові приголосні: в кореня або основи на -н- (-нь-) і суфіксів -н-(ий) -н-(ій), -ник, -ниц-(я*): день – денний, закон – законний, кінь – кінний, осінь – осінній, туман – туманний; баштанник, годинник, письменник, священник; віконниця, Вінниця.*

7. Слово **«*Святвечір»*** пишеться разом.

Разом пишемо: а) складноскорочені слова (мішані та складові абревіатури) й похідні від них: *Міносвіти, профспілка, Святвéчір.*

8. Назви товарних знаків, марок виробів. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Вóльво», «Ніссáн», «Фольксвáген», літáк «Бóїнг 777», трáктор «Слобожанець».* Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: «*вóльво», «ніссáн», «фольксвáген» (автомобілі), «бóїнг» (літак), «слобожáнець» (трактор).*

Наприклад:

Новий автомобіль «Мерседес» представлено в автосалоні.

По трасі їхав новенький «мерседес» сріблястого кольору.

9. Префікси ***веб-*** зі словами пишеться разом: *вебсайт, вебсторінка, вебкамера*

Онлайн, інтернет – це окремі самостійні слова, а не префікси, тому в складних словах ці мовні елементи пишуться із дефісом.

Онлайн-трансляція, онлайн-урок, інтернет-видання, інтернет-магазин.

Разом	**Через дефіс**	
ВЕБ	ОНЛАЙН	ІНТЕРНЕТ
вебсайт	Онлайн-трансляція	інтернет-видання
вебсторінка	онлайн-урок	інтернет-магазин

10. Назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках: *мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія».*

Але назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви, тільки українською мовою, з обов'язковим відмінюванням: *фейсбука, ютуба, імейла*.

Назви сайтів, що вжиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок. Наприклад, *РНБО ввела санкції проти Яндекса*.

11. Чинний правопис затверджує вживання фемінітивів у всіх стилях мовлення.

Фемінітиви – це група слів жіночого роду за певним станом, професією, посадою, званням тощо.

Фемінітиви творяться від іменників чоловічого роду переважно за допомогою суфіксів **-к-, -иц-, -ин-, -ес-**.

Найуживанішим є суфікс **-к**-: *авторка, дизайнерка, редакторка.*

Суфікс **-иц-** додається до основ:

- ✓ із суфіксом **-ник:** *порадниця*.
- ✓ із суфіксом **-ень-:** *учениця*.

Суфікс -**ин**- сполучається з основами:

на **-ець:** *кравчиня, плавчиня, продавчиня*;

на приголосний звук: *майстриня, філологиня, лемкиня.*

Суфікс -**ес**- рідковживаний: *дияконеса, патронеса, поетеса*.

6. Допустова варіантність в Українському правописі 2019 р.

1. У словах іншомовного походження задекларовано варіативний правопис букв **г** і **ґ.**

Вергілій і Вергілій, Георг і Ґеорґ, Гуллівер і Ґуллівер.

У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука **[g]** двома способами:

- ✓ шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*);
- ✓ шляхом імітації іншомовного **[g]** – буквою ґ (*Вергілій, Ґарсія, Гегель, Ґеорґ, Ґете, Ґреґуар, Ґуллівер* і т. ін.).

2. Варіативний правопис буквосполучень **ау – ав.**

Аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав:** *автентичний, автобіографія, автомобіль, автор, авторитет, автохтон, лавра, Аврора, Мавританія, Павло́.*

У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення **au** шляхом транслітерації як **ау,** допускаються

орфографічні варіанти: *аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія, лауреат і лавреáт, пауза і павза, фауна і фавна*.

Зверніть увагу на варіативність написання слів *лауреат і лавреат*. Лауреат, а правильніше лавреат – це людина, котра перемогла у певному конкурсі, одержала визнання за видатні заслуги. У Стародавній Греції таких людей нагороджували лавровим вінком. Тому, безперечним, є більш правильне зіставлення слова «лавр» із лексемо «лавреат», і, відповідно, правопис із буквою **в**.

3. Правопис допускає варіантність написання букв **ф і т** в деяких словах.

Кафедра і катедра, ефір і етер, міф і міт, Борисфен і Бористен.

Пояснимо основні причини такої варіативності.

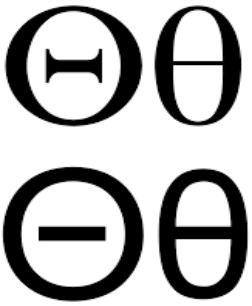

У грецькому алфавіті існує восьма літера абетки – Тéта. Читання цієї літери у різні історичні періоди грецької мови було різним. В інших мовах букву тета передають не однаково, що залежить від шляху її запозичення.

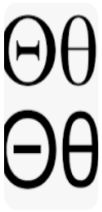

Літера тета у словах грецького походження зазвичай передаємо буквою **Т**: *антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека, католицький, театр, теорія, ортопедія, Прометей, Таїсія, Теодор*.

У словах, що прийшли в українську мову із церковнослов’янської мови або запозичені із новогрецької мови, пишемо букву **Ф**: *факт, телефон, філософія*

Правопис 1928 року, орієнтуючись на європейське читання букви тета, фіксував її передачу переважно через літеру **Т**.

Правопис 1933 року, що був штучно зближений з російською мовою, наслідує східноукраїнську традицію запису грецизмів із буквою **Ф**.

Нині у словах, узвичаєних в українській мові з **ф,** допускається орфографічна варіантність на зразок:

анафема і анатема, дифірамб і дитирамб, ефір і етер, кафедра і катедра, логарифм і логаритм, міф, міфологія і міт, мітологія, Агатангел і Агафангел, Афіни і Атени, Борисфен і Бористен, Демосфен і Демостен, Марфа і Марта, Фессалія і Тессалія та ін.

4. Правопис **И** на початку слів.

Ірій і и́рій
(теплі краї, куди відлітаю птахи взимку)

Ірод і и́род
(дуже жорстока людина)

И пишемо на початку:

- ✓ окремих вигуків (*ич!*);
- ✓ часток (*ич який хитрий!*);
- ✓ дієслова *икати* («вимовляти и замість і) та похідного від нього іменника икання. Наявне в українській мові вживання лексем *икалка, икати*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин.*

5. Варіативне вживання закінчення **-і / -и** у формі родового відмінка іменників.

Радості й радости, любові й любови, солі – соли.

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення -и: гідности, *незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; крови, любови, осени, соли, Руси*.

НОРМАТИВНА ОРФОГРАФІЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

1. Буквені позначення деяких звуків на письмі.
2. Чергування голосних і приголосних звуків.
3. Уживання м’якого знака.
4. Правопис префіксів, суфіксів.
5. Творення фемінітивів і використання їх у професійному мовленні.
6. Правопис слів разом, окремо, через дефіс.
7. Написання пів-, напів-, полу-.
8. Уживання великої літери.

1. Буквені позначення деяких звуків на письмі.

Буква **Г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук:

✓ в українських словах: *берегти, вогонь, га́дка, гука́ти, дорогий, жага́, згин, крига, могутній, пагіне́ць,*

✓ в загальних та власних назвах іншомовного походження на місці **h, g:**

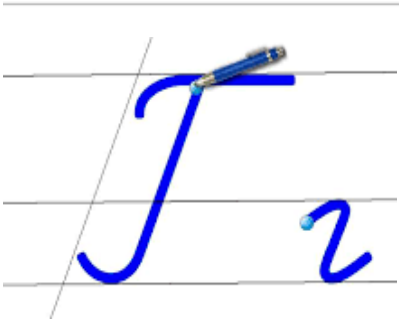

✓ *абориге́н, агіта́ція, агре́сія, бага́ж, болга́рин, брига́да, газе́та, генера́л, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магазин, педагог, фотогра́фія; А́нглія, Гаа́га, Гоме́р, Єва́нгеліє.*

Буква **ґ** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. В українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *аґрус, ґава, ґазда, ґандж, ґанок, ґатунок, ґвалт, ґеґати, ґедзь, ґелґотати, ґелґотіти, ґерґелі, ґерґотати, ґерґотіти, ґиґнути, ґирлиґа, ґлей, ґніт (у лампі), ґотель-моґель, ґонт(а), ґрасувати, ґрати (іменник), ґречний, ґринджоли, ґрунт, ґудзик, ґуля, ґуральня,*

джиґун, дзиґа, дзиґлик, дриґати і дриґати, ремиґати тощо та в похідних від них: *аґрусовий, ґаздувати, ґвалтувати, ґерґіт, ґратчастий, ґрунтовий, ґрунтувати(ся), ґудзиковий, ґулька, проґавити* і т. ін.

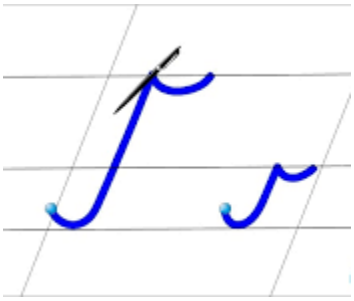

2. У власних назвах − топонімах України: *Ґорґани* (гірський масив), *Ґоронда, Уґля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Ґалаґан, Ґалятовський, Ґеник, Ґерзанич, Ґердан, Ґжицький, Ґиґа, Ґоґа, Ґойдич, Ґонта, Ґриґа, Ґудзь, Ґула, Ломаґа*.

Звук **[g]** та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *авангард, агітація, агресор, блогер, гвардія, генерал, гламур, графік, грог, ембарго, маркетинг, міграція; лінгвістика, негативний, серфінг, синагога, Вахтанг, Гарсія, Гайнетдін, Ердоган, Гвінея, Гольфстрим, Гренландія, Грузія, Гете, Георг, Гурамішвілі, Люксембург, Магомет, Фольксваген, Чикаго*.

Буквою ґ передаємо звук **[g]** у давнозапозичених загальних назвах, таких як *ґа́нок, ґатунок, ґвалт, ґра́ти, ґрунт* і под. та в похідних від них: *ґа́нковий, ґратча́стий, ґрунто́вний* і т. ін.

У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука **[g]** двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови − буквою **г** (*Верґі́лій, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́рг, Ге́те, Грегуа́р, Гулліве́р*) і шляхом імітації іншомовного [g] − буквою **ґ** (*Верґі́лій, Ґарсі́я, Ге́ґель, Ґео́рґ, Ґе́те, Ґрегуа́р, Ґулліве́р* і т. ін.).

Звук **[h]** переважно передаємо буквою **г**: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіс, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Горацій, Люфтганза*.

За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов **[h],** і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою **х:** *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід, Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурапі* і т. ін.

2. Чергування голосних і приголосних звуків.

Чергування звуків – закономірна зміна звуків під час творення нового слова або словозміни.

Найпоширеніші чергування голосних звуків.

1. Чергування [о], [е] з [і]. Звуки [о], [е] вживаються у відкритому складі, звук [і]– у закритому:

летіти – політ, сіль – солі.

2. Чергування [о], [е] з [і] не відбувається:

- якщо [о], [е] вставні або випадні: *вікно – вікон*;
- у звукосполученнях **-ере-, -еле-, -оро-, -оло-, -ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *шелест, мороз, шовк, берег*;
- у других частинах складних слів **(-вод, -воз, -нос, -роб, -ход**), якщо [о] наголошений: *скороход, діловод, водовоз*;
- у префіксах **роз-, без-, через-, пере**- та ін., а також у суфіксах **-очк-, -ечк-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -енк-, -тель-:** *переліт, розбрат, кішечка, вчитель, Павленко, ніченька, берізонька*;
- в іншомовних словах: *атом, шофер*.

3. Чергування [о], [е] з нулем звука: *садок – садка, вікон – вікно, орел – орла, сон – сну.*

У формах окремих слів **о, е** не випадають*: лоб – лоба, мох – моху, рот – рота, лев – ле́ва.*

4. Після **ж, ч, ш, шч** (букви щ), **дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вече́ря, джерело, ніженька, пшениця, уве́чері, черне́тка, четве́ртий, шестиде́нка, щеміти*.

Після **ж, ч, ш, шч** (букви щ), **дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у, и** (яке походить від давньоукраїнського ы) пишемо **о:** *вечоре (пор. вече́ря), жона́тий (пор. женити), і́грашок, копійок, пшоно (пор.*

пшениця), чоловік, чимось, чорний (пор. чернетка), чотири (пор. четвертий), шостий (пор. шести).

У словах *ложечка – ложечок, книжечка – книжечок* та інших зберігаємо правопис **е (є).**

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі.

Чергування **г, к, х** із м'якими **з, ц, с**:

друг – друзі, перемога – перемозі, кожух – у кожусі.

Ґ чергується з м'яким **З** у давальному і місцевому відмінках однини іменників жіночого роду першої відміни:

дзиґа – дзизі, (на) дзизі; ґирлиґа – ґирлизі.

Г, к, х чергуються із **ж, ч, ш**:

друг – друже, козак – козаче, пастух – пастуше.

Д чергується із **дж**:

радити – раджу; ходити – ходжу.

Чергуються **т – ч; з – ж; с – ш; зд – ждж; ст – шч** (буква щ):

летіти – лечу, лазити – лажу;

косити – кошу, їздити – їжджу,

постити – пощу.

Відбувається чергування **б – бл; п – пл; в – вл; м – мл; ф – фл:**

любити – люблю,

ліпити – ліплю

ловити – зловлю

стомити – стомлений

графити – графлю.

3. Уживання м'якого знака.

Буквою **Ь** позначається на письмі м'якість приголосних звуків.

М’який знак пишеться:

1. Після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, на́морозь, вісь, ґедзь, па́лець, крохма́ль, кінь; дядько, молотьба́, близько;*

2. Після **д, т, з, с, дз, ц, л, н** і **р** у середині слова перед **о**: *дьоготь, тьохкати, сьомий, дзьоб, цього, льон;*

3. Після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: Га́льченко, Гуцульщина, їда́льня, кільце́, кова́льський, па́льці, риба́льство;

4. У суфіксах **-зьк-, -ськ, -цьк-:** *близький, вузький, волинський, доне́цький; близькість; ві́йсько; бага́цько; по-французькому*.

Ь не пишемо у словах *баский, боязкий, в’язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порский, різкий* і в похідних від них утвореннях *бо́язкість, в’язкість, ба́ско, рі́зко* та ін.;

5. У суфіксах **-еньк-(-а), -еньк-(-о), -оньк-(-а), -оньк-(-о); -еньк-(-ий), -есеньк-(-ий), -ісіньк-(-ий), -юсіньк-(-ий):** ба́тенько; голі́вонька, гарне́нький, мале́сенький; свіжі́сінький; тонюсінький.

6. У родовому відмінку множини іменників жіночого роду м’якої групи першої відміни на **-я:** *гривень, друка́рень, їдалень, пісе́нь, ма́триць, робітниць*.

7. В іменниках середнього роду другої відміни на **-нн-(-я), -ц-(-е):** *бажа́нь, знань, місць, серде́ць і серць*. Але: *бур, зір, Мотр* (після р).

8. У дієслівних формах дійсного та наказового способу: *ко́сить, ко́сять, робить, роблять, ходить, ходять; будь, будьте, будьмо.*

М’який знак не пишеться:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *вір, вірте, гіркий, кобза́р, ларка́, лі́кар, монастир, перевір, секрета́р, тепе́р, тюрма́, школяр, царка (від царьок).*

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** і перед суфіксом **-ськ-(-ий):** *кі́нчик, промі́нчик, ме́нший, тонший, Уманщина; волинський, громадянський, освітянський, селянський.*

Але: *бриньча́ти, доньчин, няньчин, няньчити* та ін., бо є **ь** у їхніх твірних основах між буквами на позначення приголосних: *бренькати, донька, нянька*.

3. Після **л** у буквосполученнях **-лц-, -лч-,** коли вони походять із **-лк-:** *ба́лка – ба́лці, га́лка – га́лці, Ната́лка – Ната́лці, але: ґолька – ґольці, колька – кольці, шпилька – шпильці*.

4. Після всіх букв на позначення приголосних, крім **л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бе́ршадь – бе́ршадський, ві́нця, дзвякнути, кінці́вка, користю, ланцюжок, різдвяний, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп*.

Але: *різьбяр (і різьба́р), тьмяний* і похідні від них: *різьбярство, тьмяність.*

Коли **ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку **ь** немає, то й в інших відмінках його не пишемо: *ко́лька – ко́льці, дівчинонька – дівчиноньці, письмо – (на) письмі́, ре́дька – ре́дьці, але: га́лка – га́лці, гі́лка – гі́лці, сторі́нка – сторі́нці, па́смо – (у) па́смі.*

4. Після **л** в іменникових суфіксах **-лн-(-о), -илн-(-о):** *де́ржално, пужално, ціпилно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності ь пишемо *де́ржальце, пужальце* та ін.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *волосся, гіллястий, життя, камі́ння, ллється, прила́ддя, сі́ллю*.

6. Після букв **д, н, т** перед суфіксами **-ченк-(-о), -чук, -чишин**: *безха́тченко, Па́нченко, Фе́дченко*.

Але після **л** пишемо **ь:** *Га́льченко, Миха́льченко*.

7. Після букви **ц** у деяких вигуках (звуконаслідувальних словах): *бац, буц, гоц, клац,* а також у кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, пала́ц, Суе́ц, шприц.*

4. Правопис префіксів, суфіксів

Префікс **с-** пишеться перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х**: *сказа́ти, спалахнути, сфотографува́ти*.

Префікс **з-** (зрідка **із-**) пишеться перед усіма іншими буквами: *зба́вити, зробити, зці́пити, зчепити, зшиток; ізжовкнути, ізнов.*

Префікс **з-** уживається переважно перед коренем, що починається голосним звуком: *зекономити, зігнорува́ти, зорієнтува́тися, зумовити*.

Префікс **зі-** пишеться, коли корінь слова починають дві букви на позначення приголосних: *зібга́ти, зігра́ти, зідра́ти, зізна́тися, зіпсува́ти, зіста́вити, зі́ткнення.*

Префікс **зі-** вживаємо у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зів'ялий, зім'яти, зап'ястися (і сп'ястися*) та ін.

У деяких словах можна паралельно вживати префікси зі-, зо-: *зігрі́вати і зогрі́вати, зімлі́вати і зомлі́вати, зіпрі́вати і зопрі́вати, зітлі́ти і зотлі́ти*.

У префіксах **без-, від- між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим приголосним не змінюємо: *безкорисливий, безкраїй; відкриття, ві́дстань; міжконтинента́льний, міжплане́тний; надпотужний; обпалити*.

Префікс **пре-** вживаємо в якісних прикметниках і похідних від них прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прега́рний, презавзятий, прекра́сний, премудрий, пречудово*, а також у словах *презирливий, презирство* та словах старослов'янського походження *преосвяще́нний, преподобний, престол.*

Префікс **при-** пишемо:

а) у дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, приборкати, прибудува́ти, прива́бити, прикрути;*

б) в іменниках і прикметниках, що вказують на просторове прилягання: *пригірок, приярок, прибере́жний, прикордонний*;

в) у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ркуватий*.

Префікс **прі-** зберігся тільки у словах *прі́звисько, прі́звище, прі́рва*.

Префікс **архі-** вживається в іменниках і прикметниках уживаємо *архіважливий, архімільйоне́р, архіскладний.*

У назвах церковних звань, титулів і чинів можна вживати префікси **архи-** та **архі-:** *архимандрит і архімандрит, архиєрей і архієре́й, архистратиг і архістратиг* та ін.

Голосний **и** у префіксі **анти-** не зазнає змін: *антиаргуме́нт антиестетичний, антиінфляці́йний, антиударний*.

Голосний **і** префіксі **квазі-** не зазнає змін: *квазіглобальний, квазіобертання, квазіоптика, квазіпло́ский, квазіупружність, квазіринок, квазісті́йкість, квазічастинка*.

5. Творення фемінітивів і використання їх у професійному мовленні.

Фемінітиви (від лат. fēmina – жінка, fēmininus – жіночий) – це група слів жіночого роду за певним станом, професією, посадою, званням тощо.

Фемінітиви – це «слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі: *льотчик – льотчиця, письменник – письменниця, професор – професорка* тощо». (Шевченко З. Словник ґендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Черкаси. 2016. 336 с. С. 255).

Фемінативи (лат. femina – жінка) – це «слова, які потенційно є виразниками чоловічої і жіночої статі, а у структурі мови вони марковані граматичним жіночим родом, що й зумовило їхню назву». (Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк. 2012. 388 с. С. 77).

В українській мові фемінітиви були відомі з давніх дописемних часів, а з появою книгодрукарства такі слова почали вживалися частіше. Найдавніші за походженням фемінітиви – це назви жінок індоєвропейського та праслов'янського походження, а саме: назви жінок за їх діяльністю, станом, віком, стосунками тощо. Ще у текстах перших пам'яток української писемності наявні фемінітиви:

- «Руська правда» (XI ст.) *дщерь, госпожа, жена, кормилиця, мати, матерь, ремествениця, роба, сестра;*

➢ «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.) *дѣва, дѣвица, дѣвка, жена, мати, Богородица;*

➢ «Повість минулих літ» (XII ст.) *заступниця, ключниця, наложниця, начальниця.*

Съ заранїѧ въ пѧткъ потопташа поганыѧ плъкы Половецкыѧ; и рассушѧсь стрѣлами по полю, помчаша красныѧ дѣвкы Половецкыѧ, а съ ними злато, и паволокы, и драгыѧ оксамиты; орьтъмами и ѧпончицами, и кожухы начашѧ мосты мостити по болотомъ и грѧзивымъ мѣстомъ, и всѧкыми узорочьи Половѣцкыми. Чрьленъ стѧгъ, бѣла хорюговь, чрьлена чолка, сребрено стружїе храброму Свѧтьславличю. Дремлетъ въ полѣ Ольгово хороброе гнѣздо далече залетѣло; небылонъ обидѣ порождено, ни соколу, ни кречету, ни тебѣ чрьный воронъ, поганый Половчине. Гзакъ бѣжитъ сѣрымъ влъкомъ; Кончакъ ему слѣдъ правитъ къ Дону великому.

12

«Руська правда» (XI ст.) «Слово о полку Ігоревім» (XII ст.) «Повість минулих літ» (XII ст.)

У першому українському друкованому словнику – «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.) було сім жіночих найменувань: *дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка (скривлена), горбата.* У XVI–XVII століттях кількість фемінітивів як жіночих назв в українській мові збільшується. У XIX столітті фемінітиви продуктивно вживаються в усному мовленні, а в писемному фіксувалися не так часто.

На початку XX століття у зв’язку із тим, що жінки стали вперше опановувати нові професії, кількість фемінітивів зросла, водночас зі збільшенням жінок у певних професіях їх вжиток повертався до граматичних форм чоловічого роду. Лексикографічні праці початку XX століття містять фемінітиви:

➢ «Словник української мови» (1920 р.) Дмитра Яворницького: *євангелитка, єретниця, величниця (шанувальниця), домовласниця, злочинниця,*

колежанка, змагальниця (учасниця змагань), здільниця (майстриня, артистка) та ін.

- «Російсько-український словник» (1924–1933 рр.) Агатангела Кримського включає жіночі назви професій: *делегатка, інструкторка, інспекторка, друкарка, мулярка, медичка, лікарка, історичка (студентка), надихачка, випроб(ов)увачка, викладачка, професорка, демократка; виборниця, законодавиця, чинниця (діячка), з'ясовниця, віддячниця, заступниця, заводовласниця, коштодавиця, виконавиця*.
- «Російсько-український словник ділової мови» (1930 р.) Михайла Дорошенка: *виховниця, володілиця, доглядниця, друкарниця, видавниця, висловниця, свідчиця, статистиця, державиця, владниця* та ін.

Дискусії щодо вживання фемінітивів відбувалися під час Всеукраїнської правописної конференції 1927 році (м. Харків). Учасники конференції наполягали на тому, щоб фемінітиви були варіативними і відмінюваними. У полеміку з ними вступали активістки жіночих партійних організацій (жінвідділів) і категорично наголошували на тому, щоб жіночі назви «не повинні одмінятися од чоловічих». У 30-х роках ХХ століття фемінітиви були маловживані в писемній українській мові у зв’язку із русифікацію. У другій половині ХХ століття фемінітиви активно поширюються у мовленні. Так, в 11-томному Словнику української мови (1970–1980 рр.) вже було 3500 фемінітивів, однак багато з них мали позначку «розмовне», чи «зневажливе» слово. Вживання фемінітивів у сучасній українській літературній мові ХХІ століття – це відновлення питомої мовної традиції. За матеріалами дослідників, нині в українській мові налічується приблизно 8000 фемінітивів.

Фемінітиви затверджені у чинній редакції Українського правопису (2019 р.) як обов’язкові для вживання слова на позначення осіб жіночої статі за професією, посадою, званням тощо.

Український правопис 2019 року затверджує вживання фемінітивів у всіх стилях мовлення, зокрема і в офіційно-діловому стилі. У 2020 році Міністерство економіки України затвердило Зміну №9 до Національного

класифікатора ДК 003:2010, відповідно до якої потрібно вживати фемінітиви в документації, зокрема і в локальній. Вживання фемінітивів офіційно затверджено у кадровій документації: трудові книжки, накази, кадрове і загальне діловодство, кореспонденція тощо. У Наказі № 1574 Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 18 липня 2020 року зазначено: «За потребою користувача (Національного класифікатора професій), при внесенні запису про назву роботи до кадрової документації окремого працівника, професійні назви робіт можуть бути адаптовані для означення жіночої статі особи, яка виконує відповідні роботи (відповідно до пункту 4 параграфа 32 Українського правопису, схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 22.05.2019 р. № 437).

Фемінітиви в сучасній українській мові, згідно чинного правопису 2019 р., творяться від іменників чоловічого роду переважно за допомогою суфіксів **-к-, -иц-, -ин-, -ес-** від іменників чоловічого роду.

Найуживанішим є суфікс **-к-**: *авторка, дизайнерка, редакторка.*

Суфікс **-иц-** додається до основ із суфіксом **-ник;** *порадниця.*

із суфіксом **-ень-:** *учениця.*

Суфікс **-ин-** сполучаємо з основами:

на **-ець:** *кравчиня, плавчиня, продавчиня;*

на приголосний звук: *майстриня, філологиня, лемкиня.*

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *поетеса, дияконеса, патронеса.*

Для творення фемінітивів найчастіше уживають суфікс **-к-**, оскільки він поєднується з різними типами основ.

Чоловічий рід	Адміністратор	Директор	Інженер	Редактор
Фемінітиви	Адміністратор**ка**	Директор**ка**	Інженер**ка**	Редактор**ка**

Суфікс **-иц-**(я) приєднуємо насамперед до основ, що закінчуються на **-ник**.

Чоловічий рід	Апаратник	Буфетник	Кролівник	Манікюрник
Фемінітиви	Апарат**ниця**	Буфет**ниця**	Кролів**ниця**	Манікюр**ниця**

Суфікс **-ин-**(я) сполучаємо з основами на **-ець**, а також на приголосний. Суфікс **-ес-** уживають рідко.

Чоловічий рід	Кравець	Продавець	Імунолог	Технолог
Фемінітиви	Кравч**иня**	Продавч**иня**	Імунолог**иня**	Технолог**иня**

Фемінітиви: утворюємо правильно

Чоловічий рід	НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
Мер	*Мерка/меркиня повідомила...*	*Мер повідомила...*
Посол	*Посолка/посолкиня звернулася ...*	*Пані посол звернулася...*
Математик	*Математичка/математкиня розповіла...*	*Математик Ковалевська розповіла...*

6. Правопис слів разом, окремо, через дефіс.

Складні слова утворюються на основі різних способів словотворення і пишуться разом, окремо і через дефіс. Складні слова можуть утворюватися за

допомогою сполучних звуків (***о, е, и***) і без них. Складні слова утворюються з двох і більше основ (слів).

Разом пишуться:

1) складноскорочені слова (мішані та складові абревіатури) й похідні від них: *адмінресурс, адмінреформа, бухоблік, власкор, виконроб, інофі́рма, інвестпроєкт, інформце́нтр, Кабмі́н, комба́т, медперсона́л, нарде́п, Нацба́нк*;

2) слова з першими часто вживаними іншомовними частинами на голосний і приголосний: **абро-, авіа-, авто-, агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді- (перед голосним), веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, смарт-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: *авіаре́йс; автовідповіда́ч; агробі́знес; аероме́тод; акватéхніка; геліоце́нтр; геополі́тика; гідропа́рк; дендропа́рк; зооса́д; панамерика́нський; паранау́ка, паранорма́льний; попмузика; пресконференція*;

так само пишемо слова з питомими українськими частинами **іно- (іншо-, інако-), лже-:** *іновірець, іншовірець, іншоіу́мець, інакодумець; лжепророк, лжесві́док.*

Якщо іншомовні частини приєднані до власної назви або абревіатури, то між ними ставимо дефіс: *пан-Європа, псе́вдо-Фа́уст; веб-API, псе́вдо-ФОП;*

3) слова з першою іншомовною частиною, що визначає кількісний вияв чого-небудь (вищий від звичайного, дуже високий, слабкий, швидкий та ін.): **архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-:** *архіскладний, гіпермáркет; екстракла́с; макромоле́кула; максіодяг; мідіо́дяг; мікроорганізми, мікрохви́лі, мікрочасти́нка; мініблóк, мінідúск, мінікомп'ютер; мультимільйоне́р.*

У частинах **максі-, міді-** кінцевий **і** перед приголосним наступного слова не переходить в и: *максімóда, максісукня, мідімóда, мідіспідниця*.

Частина **топ-** із числівниками не поєднувана.

Якщо такі іншомовні частини приєднані до власної назви або абревіатури, то їх пишемо з дефісом: *Су́пер-Шмідт, мікро-ЕОМ, мі́ні-ПК, флеш-BIOS*;

4) слова з першою іншомовною частиною **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-:** *антивірус; віцекóнсул, ексмініс́тр, експрезидéнт, ексчемпіóнка; контрадмірáл, контрудáр; лейбгвардíєць, лейбмéдик; оберлейтенáнт, обермáйстер, оберофіцéр, оберпрокурóр; штабскапітáн.*

Із власними назвами та абревіатурами частини **анти-, екс-** пишемо з дефісом: *«Áнти-Дюринг»; екс-Югослáвія; áнти-АВН, екс-НДР*.

У компонента **анти-** кінцевий **и** перед голосним наступного слова не переходить в **і:** *антиелектрон, антиімперіалістичний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиісторичний, антиокислювач, антиурядовий*.

5) слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двобічний, двоокий, півтораметровий, сімдесятиріччя, сорокарічний, сторіччя, тривідсотковий, трикутник, триярусний.*

З дефісом пишуться:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писáв-писáв, робив-робив*, або прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *білий-білий, багáто-багáто, далéко-далéко, легéнький-легéнький, лéдве-лéдве*;

2) слова, утворені внаслідок поєднання:

а) слів-синонімів: *гидко-бридко, зроду-віку, тишком-нишком, чáсто-густо*;

б) слів-антонімів: *більш-мéнш, видимо-невидимо, купівля-продаж*;

в) близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *бáтько-мáти (батьки), хліб-сіль (їжа);*

г) слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *великий-превеликий, з дáвніх-давéн, з дíда-прáдіда, мáло-помáлу, повік-віки, рáдий-радíсінький, сила-силéнна*.

Два однакові іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий – орудного, пишемо окремо: *кінéць кінцéм, одни́м одна́, честь чéстю, чин чином;*

3) слова, що означають приблизність: *день-другий, не сьогодні-за́втра, три-чотири.*

Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися також і з двох числівників, позначених цифрами, між якими ставимо тире: *3 – 4 дні, учні 8 – 10 кла́сів*;

4) складні вигуки і звуконаслідування, утворені повторенням того самого звукосполучення: *їй-богу, їй-пра́во; гей-гéй, ге-ге-гé, ого-го-го;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбо́д-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

6) числівниково-буквені найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень та ін.: *7-А клас, 10-В клас, будинок № 28-Г, корпус 3-А; Київ-1;*

7) буквені нарощення на цифри: *90-ті роки XX ст., 40-ві роки XX ст.; 2-й ряд, 2-га програ́ма, 2-ге повідомлення; 7-й ряд, 7-ма вистáва, 7-ме завда́ння; 3-й рядок, 3-тя особа, 3-тє завда́ння; 1-й абза́ц, 1-ша особа, 1-ше зве́рнення; 1,5%-й прибуток, 1,5%-ва компенса́ція;*

8) ініціальну абревіатуру, написану великими або малими буквами кирилиці чи латиниці, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфе́кція, ВІП-за́ла, ДНК-ана́ліз, ДНК-експертиза, е-деклару́вання, е-деклара́ція; пін-код, PIN-код, смс-повідомлення, sms-повідомлення;*

9) дві ініціальні абревіатури, написані великими буквами: *ВІЛ-СНІД*;

10) слова-терміни, до складу яких входить буква алфавіту: *П-поді́бний, Т-поді́бний;*

11) деякі слова за традицією: *карт-бла́нш, ста́тус-кво* та ін.

Потрібно розрізняти правопис прислівників і правопис прийменників. Прислівники, утворені з прийменників або часток і різних частин мови, від прийменників або часток та іменників (прикметників тощо), коли останні

зберігають у реченні свої функції як повнозначні частини мови, тому і пишуться окремо.

Він повернув ***убік.*** *– Ударив* ***у бік****.*

Нагадав йому ***вдруге****. – Набери води* ***в другe*** *відро.*

Вивчи вірш ***напам'ять****. – Подарунок* ***на пам'ять.***

7. Написання пів-, напів-, полу-.

1. Складні іменники з першою частиною **напів-, полу-** пишуться разом.

Наприклад: *напівавтомáт, напівімлá, напівлюдина, напівмáвпа, напівпітьмá, напівпрáвда, напівфабрикáт; полудрабок, полукіпок, полумисок*.

2. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною або власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів áркуша, пів відрá, пів години, пів лítра, пів мíста, пів огірká, пів острова, пів яблука, пів ями, пів ящика; пів Європи, пів Києва, пів України.*

3. Якщо **пів** із наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: півáркуш, пívдень, півзáхист, півколо, півкуля, півмíсяць, півоберт, півовáл, півострів.

ГРАМАТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ І ДОТРИМАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

План

1. Уваги до правопису іменника.
2. Особливості ступенювання прикметників.
3. Складні випадки відмінювання і правопису числівника.
4. Правописні особливості вживання займенника.
5. Відмінювання і правопис дієслів.
6. Правопис слів іншомовного походження.
7. Правопис власних назв.

1. Уваги до правопису іменника

В орудному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення:

-ОЮ – твердої групи: *весною, книгою, книжкою, перемогою, фабрикою*;

-ЕЮ – м'якої та мішаної груп: *землею, відмінницею, суддею, кручею*;

-ЄЮ – після голосного, м'якого знака та апострофа: *надією, сім'єю*.

У родовому відмінку однини іменники чоловічого роду ІІ відміни залежно від їх лексичного значення мають закінчення **-а(-я)**, чи **-у(-ю)**.

Закінчення -а(-я) мають такі групи іменників:

1) назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *академіка, абітурієнта, воїна, делегáта, тесляра, учителя, священ́ника, Богдáна, Олексáндра, Тарáса;*

2) назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *береста, дубка, клéна, ясеня*;

б) назви технічних реалій, машин та їх деталей: *електрокáра, ескалáтора, комп'ютера, літакá, монітора, мотора, потяга, трáктора;*

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *а́тома, елеме́нта, інтегра́ла, квадра́та, суфікса, інтерфі́кса*;

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, дода́тка, займе́нника, знаме́нника, име́нника, прикме́тника, але: веду, роду, скла́ду, способу*;

ґ) назви одиниць вимірювання довжини: *кіломе́тра, ме́тра або маси: гра́ма, кілогра́ма;*

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня; вівторка, понеді́лка; листопа́да, мі́сяця, січня, але: ві́ку, листопа́ду* (явище природи), *року* (сукупність місяців, тижнів і днів), *поясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі), а також числові назви: *десятка, мільйона, мільярда*;

е) назви грошових знаків: *долара, фра́нка, це́нта*;

є) назви органів і частин тіла: *живота, кишківника́, носа, па́льця, скелета, суглоба,* але *стравоходу* та ін.;

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель та їхніх частин, архітектурних деталей*: бара́ка, комина, одві́рка, підда́шка, флі́геля, але: підмурку, покою;*

з) назви предметів побуту: *ножа́, ча́йника, черпака́; дива́на, сті́льчика*;

и) назви одягу і взуття: *дже́мпера, жупа́на́, піджака́, плаща́, све́тра*;

і) назви виробів із борошна: *батона, калача́, рога́лика*;

ї) назви церковних реалій: *іконоста́са, вівтара*;

к) назви населених пунктів із суфіксами *-ськ-, -цьк-, -ець-,* формантами *-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-, -фурт-: Трускавця, Вишгорода, Миргорода, Борисполя, Тернополя;*

л) назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності *-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-*: *Дніпра́, Дністра́,*

Збручá, Дінця, Інгульця, лише в окремих іменниках з наголосом на корені: *Вовка, Довжика, Малого Куяльника*.

Закінчення -у(-ю) мають такі групи іменників:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзму, націоналíзму, патріотизму*;

б) назви почуттів, хвороб: *болю, жалю, жаху, сну, сорому, стиду (і стидá);*

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *анáлізу, бíгу, відгуку, зáпису, заробíтку,* але*: ривкá, стрибкá*;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолюту, абсурду, áкту, достáтку, éкскурсу, éкспорту, ідеáлу* та ін.;

ґ) назви явищ природи: *вихору, вíтру, вогню, грáду, грому*, але *Вíтра, Мороза* як персоніфікованих явищ;

д) назви віртуальних (соціальних та ін.) мереж: *інстаграму, телегрáму, фéйсбуку, ютубу* і под.

2) іменники на позначення сукупності істот: *батальйону, взводу, дивізіону, електорáту, оркéстру, полку, хору* (але з наголосом на останньому складі *табунá*);

а) дерев, кущів: *гáю, лíсу, сáду, але садка*;

б) трав'янистих рослин: *барвíнку, бузку, гороху, кропу, (*але *вівсá*);

в) предметів побуту: *одягу, реманéнту, товáру*;

г) сортів плодових дерев: *ранету, кальвíлю* та ін.;

3) іменники на позначення установ, закладів, організацій, об'єднань держав та ін.: *інституту, коледжу, ліцéю, мáркету, музéю, університéту, але блока (*механізм або камінь);

4) назви спортивних ігор і танців: *альпінíзму, баскетболу, бейсболу, боксу, боулінгу, волейболу, але: гопакá, козакá* (танець), *сéрфінга* (спортивне знаряддя);

5) іменники – назви просторових понять та їхніх різновидів*: байрáку, вáлу, лиманý, свíту, стéпу, крáю, небокрáю, ручáю,* але: *горбá, хутора*;

6) назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіону, вігвáму, вокзáлу, гуртожитку, ґáнку, дáху, заводу, зáлу, зáмку, інтернáту, коридору,* але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажá, гаражá, куреню, млинá, сажá, хлівá*;

обидва закінчення – **-а (-я) та -у (-ю)** – мають іменники: *мостá* (конкретний предмет) *і мосту* (цілісність), *подібно: парканá і паркáну, плотá і плоту, столá і столу.*

7) назви річок, озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін., крім назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності *-ів- (-їв-), -ев- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-,*: *Бугу, Гáнгу, Дунáю, Нілу, Рéйну, Сéйму, Стѐру, Стрѐю; Байкáлу, Свíтязю;*

8) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогону, вододíлу, газогону, живопису, родоводу, рукопису, але: електровоза, пароплáва*;

9) назви населених пунктів, крім назв населених пунктів із суфіксами *-ськ-, -цьк-, -ець-,* формантами *-бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-, -фурт-*: *Амстердáму, Гомелю, Лондону, Мадриду, Парижу*. Примітка. Ці іменники можуть мати і варіантне закінчення – -а(-я): *Амстердáма, Гомеля, Ліверпуля, Лондона, Мадрида, Парижа, Чорнобиля;*

10) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *відгуку, заробíтку, зáпису, затору, побуту*.

У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних та абстрактних іменників, а також іменників зі значенням сукупності, передає значення слова:

акта (документ) – *акту* (дія),

алмáза (коштовний камінь) – *алмáзу* (мінерал),

апарáта (прилад) – *апарáту* (установа),

бала (одиниця вимірювання) – *бáлу* (святковий вечір),

блока (частина споруди, машини) – *блоку* (об’єднання держав),

бора (свердло) – *бору* (хімічний елемент),

борта (край одягу, посуду) – *борту* (судно),

була́та (зброя) – *була́ту* (сталь),

вала (деталь машини) – *ва́лу* (насип),

дзвона (інструмент) – *дзвону* (звук),

Духа/духа (безплотна надприродна істота; безсмертна, нематеріальна основа істоти) – *духу* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям; процес),

елеме́нта (конкретне) – *елеме́нту* (абстрактне),

звука (термін) – *звуку* (процес),

імейла (поштова електронна скринька) – *іме́йлу* (система електронної пошти),

інструме́нта (одиничне) – *інструме́нту* (збірне),

каменя (одиничне) – *ка́меню* (збірне),

клена (предмет) – *клену* (просторове поняття),

корпуса (тулуб) – *корпусу* (сукупне),

листа́ (одиничне) – *листу* (збірне),

листопа́да (місяць) – *листопа́ду* (процес),

органа (частина тіла) – *органу* (установа),

оригінала (особа) – *оригіна́лу* (документ),

папе́ра (документ) – *папе́ру* (матеріал),

потяга (поїзд) – *потягу* (почуття),

пояса (предмет) – *поясу* (просторове поняття),

прида́тка (відросток) – *прида́тку* (додаток),

рахунка (документ) – *рахунку* (дія),

сирка́ (сиркова маса) – *сирку* (зменшене до сир),

соняшника (рослина) – *соняшнику* (насіння),

ста́на (технічний термін) – *ста́ну* (музичний термін),

телефона (апарат) – *телефону* (вид зв’язку),

те́рміна (слово) – *те́рміну* (строк),

фактора (маклер) – *фа́ктору* (чинник),

феномена (особа) – *феномену* (явище),

шаблона (пристрій; кресленик) – *шаблону* (зразок),

шлунка (орган травлення) – *шлунку* (страва; фізіологічна потреба в їжі).

В орудному відмінку однини іменники ІІІ відміни набувають закінчення -ю і пишуться так:

1) якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та р), то після голосного перед закінченням цей приголосний подовжується: *сіллю, віссю, галуззю, міццю, ніччю*;

2) якщо основа слова закінчується двома приголосними, то подвоєння не відбувається: *радістю, гідністю*;

3) якщо основа іменника закінчується на б, п, в, м, ф, р, то ставиться апостроф: *любов'ю, матір'ю*.

2. Особливості ступенювання прикметників

Ступені порівняння прикметників – це лексико-граматична категорія якісних прикметників, що показує ступінь внутрішньої якості, зовнішньої ознаки предмета. У граматиці ступені порівняння виражаються за допомогою суфіксів, префіксів, або окремих слів. Афіксальні форми ступенів порівняння називаються синтетичними (простими), а ступені порівняння, утворені за допомогою додаткових слів, аналітичними (складеними).

В українській мові розрізняють вищий і найвищий ступені порівняння прикметників. В академічному виданні названо третій ступінь порівняння – нульовий, звичайна форма прикметника. Наприклад: *зелений – зеленіший, найзеленіший; добрий – добріший – найдобріший.*

Не всі якісні прикметники мають ступені порівняння. Не мають ступенів порівняння прикметники:

1) що означають масть тварин *(буланий, гнідий, чалий, вороний, сизий);*

2) на означення кольору, які утворені на основі кольорової схожості з іншими предметами (*вишневий, шоколадний, янтарний, малиновий, кавовий, волошковий, каштановий, кремовий, бурштиновий);*

3) що виражають сталі, остаточні ознаки; назви, що означають абсолютний поріг ознаки, який не підлягає кількісному виміру) (*німий, глухий, босий, сліпий, хворий*);

4) утворені складанням (і повторенням) основ (*темно-червоний, блідо-рожевий, червоногарячий, жовтогарячий, білий-білий, високий-високий*);

5) що перейшли із присвійних у якісні (*заяча душа, материнська ласка, орлиний погляд*);

6) з префіксами пре-, за-, над-, пра-, архі-, ультра- (*пречудовий, завеликий, заважкий, надзвичайний, прастарий, архіважливий, ультрафіолетовий*);

7) із суфіксами -уват- (-юват-), -ав- (-яв-), що виражають невелику міру якості (*теплуватий, зеленуватий, жовтавий, чорнявий*);

8) із суфіксами -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -езн-, -енн, що означають зменшувально-пестливі та згрубілі форми (*височенький, худенький, дрібнісінький, білесенький, величезний, старезний, здоровенний*).

Вищий ступінь порівняння вказує на вищу міру ознаки у порівнянні з іншими. Вищий ступінь прикметників виступає у двох формах – простій (синтетичній) і складній (аналітичній).

Проста форма твориться від початкової форми прикметника за допомогою суфіксів **-ш-, -іш-**. Наприклад:

*Швидкий – швид**ш**ий* *густий – густ**іш**ий*

*Чорний – чорн**іш**ий* *зелений − зелен**іш**ий*

*Легкий – лег**ш**ий* *різкий − різк**іш**ий.*

Деякі прикметники вищого ступеня порівняння утворюються від інших основ (суплетивні форми): *великий – бі́льший, малий – ме́ньший, га́рний – кра́щий, пога́ний – гі́ рший.*

Під час утворення простої форми вищого ступеня порівняння відбуваються певні зміни:

- випадають суфікси **–к-, -ок-, -ек-**: *рід**к**ий – рідший, дал**ек**ий – дальший, шир**ок**ий - ширший;*

- приголосні **г, з, ж** разом із суфіксом **–ш-** змінюються на **-жч-**: *вузький – вужчий, низький – нижчий, дорогий – дорожчий*.

- приголосний **с** разом із суфіксом **-ш-** змінюється на [шч] **-щ-**: *високий – вищий, красивий – кращий.*

Складна форма утворюється аналітично – додаванням слів *більш / менш* до початкової форми прикметника: *більш рідкий, менш далекий*.

Найвищий ступінь порівняння вказує, що даному предмету властива ознака чи якість у найбільшій мірі, яка може позначатися прикметником.

Проста форма твориться за допомогою префікса **най-**, що додається до простої форми вищого ступеня порівняння:

*Рідніший – **най**рідший*

*Червоніший – **най**червоніший*

Складна форма твориться додаванням часток **як-, що-** до простої форми найвищого ступеня порівняння. Частки виступають у формі префікса і пишуться разом. Наприклад:

*Найріднішій – **як**найріднішій*

*Найкращий – **що**найкращий*

Складена форма найвищого ступеня порівняння твориться додаванням слів *найбільш / найменш* до звичайної форми прикметників:

*Рідний – **найбільш** рідний*

*Червоний – **найменш** червоний*

3. Складні випадки відмінювання і правопису числівника

Особливості походження числівників, специфіка їх формування як окремої лексико-граматичної категорії, складна структурна організація числових назв спричинилися до того, що числівники мають розгалужену систему відмінювання. Кількісні числівники не мають граматичної категорії числа, оскільки вже своїм лексичним значенням виражають поняття числа.

Числівник *один* відмінюється за родами, числами, відмінками (*один місяць, одна дівчина, одне вікно).* У множині вживаються тільки тоді, коли поєднуються із множинними іменниками (*одні ворота, вила, двері*).

Числівник *два* має ознаки роду тільки при іменниках в Називному і Знахідному відмінках: *два кілометри, дві машини.* У непрямих відмінках родових ознак не має: *двох кілометрів, двох машин.*

Числівники *три, чотири* відмінюються за таким зразком:

Н. в.	*три*	*чотири*
Р. в.	*трьох*	*чотирьох*
Д. в.	*трьом*	*чотирьом*
З. в.	*трьох*	*чотирьох*
О. в.	*трьома*	*чотирма*
М. в. (на)	*трьох*	*чотирьох*

Окремий різновид відмінювання утворюють числівники від *п'яти до двадцяти*, а також числівники *тридцять, п'ятдесят – вісімдесят*. Усі названі числівники в непрямих відмінках, крім знахідного, мають паралельні форми. У складних числівниках на позначення десятків змінюється лише друга частина. Наприклад:

Н. в.	*п'ять*	*одинадцять*	*п'ятдесят*
Р. в.	*п'яти*	*одинадцяти*	*п'ятдесяти*
	п'ятьох	*одинадцятьох*	*п'ятдесятьох*
Д. в.	*п'яти*	*одинадцяти*	*п'ятдесяти*
	п'ятьом	*одинадцятьом*	*п'ятдесятьом*
З. в.	*Н. або*	*Р. в.*	
О. в.	*п'ятьма*	*одинадцятьма*	*п'ятдесятьма*
	п'ятьома	*одинадцятьома*	*п'ятдесятьома*
М. в.(на)	*п'яти*	*одинадцяти*	*п'ятдесяти*
	п'ятьох	*одинадцятьох*	*п'ятдесятьох*

У складних числівниках на позначення сотень змінюється всі частини:

Н. в. двісті

Р. в. двохсот

Д. в. двомстам

З. в. Н. або Р. в.

О. в. двомастами

М. в. (на) двохстах

Числівник *сорок, дев'яносто, сто* мають дві відмінкові форми, що творяться за допомогою нульового закінчення і флексії **-а:** *сорок, сорока.* Числівники *тисяча* відмінюються як іменники І відміни мішаної групи, а *мільйон, мільярд* – як іменники чоловічого роду ІІ відміни твердої групи*, нуль*- як іменник ІІ відміни м'якої групи.

У *складених* числівниках відмінюється кожна складова частина і пишуться вони окремо.

Н. в. дев'яносто чотири

Р. в. дев'яноста чотирьох

Д. в. дев'яноста чотирьом

З. в. дев'яносто чотири

О. в. дев'яноста чотирма

М. в. (на) дев'яноста чотирьох

Порядкові числівники відмінюються, як прикметники твердої групи (числівник *третій* − як прикметник м'якої групи). Вони мають рід, число, відмінок, ці граматичні категорії залежні від іменника, з яким вони синтаксично об'єднані.

Н. в. другий	*третій*
Р. в. другого	*третього*
Д. в. другому	*третьому*
З. в. другого	*третього*
О. в. другим	*третім*

М. в. (на) другому третьому

Складні порядкові числівники, що закінчуються на *-тисячний, – мільйонний, -мільярдний*, пишуться разом. Вони можуть мати більше двох

коренів (*стотридцятисемитисячний).* У складених числівниках відмінюється тільки останнє слово. Наприклад: *п'ять тисяч двадцятий, п'ять тисяч двадцятого, п'ять тисяч двадцятому.*

4. Правописні особливості вживання займенника

Заперечні займенники вказують на відсутність особи, предмета, їхніх ознак чи кількості. Заперечні займенники утворюються від питально-відносних займенників за допомогою частки НІ. Наприклад: *ніхто, ніякий, нічий, ні з ким, ні до кого.*

Заперечні займенники пишуться з часткою НІ:

- разом, якщо між ними не стоїть прийменник: *нікого, нічому, ніхто, ніякий*;
- окремо, якщо між часткою та займенником стоїть прийменник всі три слова пишуться окремо: *ні до кого, ні на чому, ні в якому.*

Неозначені займенники вказують на невизначені особи, предмети, їхні ознаки, кількість: *казна-що, абиякий, будь-кого*. Неозначені займенники утворюються від питальних займенників за допомогою часток *аби-, де-, казна-, хтозна-, будь-*, які в слові виступають префіксами, та часток *-сь, -небудь*, які в *слові є суфіксами*: *абищо, будь-який, казна-ким, хтозна-чим, хтось*.

Неозначені займенники пишуться:

- разом із частками *аби-, де-, -сь: абиякий, декотрі, когось;*
- *через дефіс із частками будь-, -небудь, казна-, хтозна-: будь-який, хто-небудь, казна-що, хтозна-чим.*
- окремо, якщо між часткою та займенником стоїть прийменник: *аби з ким, де з ким, казна з чим, хтозна у кого, будь про що.*

5. Відмінювання і правопис дієслів

Особові форми властиві дієсловам теперішнього і майбутнього часу дійсного способу та дієсловам наказового способу. Кожна особова форма має мовне виражання у відповідних особових закінченнях.

Особа	*Однина*	*Множина*
I	***-у (-ю):*** *несу, люблю, танцюю*	***-емо (ємо), имо (-їмо), -імо (ім):*** *несемо, любимо, співаємо, стоїмо, підкреслімо, підкреслім*
II	***-еш (єш), -и-иш (їш):*** *ведеш, робиш, читаєш, стоїш, несеш, пишеш*	***-ете (єте), -ите (їте), -іть, -те:*** *несете, читаєте, робите, стоїте, несіть, сядьте*
III	***-е (-є), -ить (їть):*** *веде, бере, носить, стоїть*	***-уть (-ють), ать (-ять):*** *беруть, несуть, малюють, кричать*

У дієсловах теперішнього часу і в простій формі майбутнього часу наявне чергування приголосних в основі дієслів.

1. У I дієвідміні

г, к, х - ж, ч, ш

могти *теперішній час: можу, можеш, може*
майбутній час: зможу, зможеш, зможе

колихати теперішній час: *колишу, колишеш, колишемо*
майбутній час: *поколишу, поколишуть*

з-ж *мазати мажу, вимажу*

с-ш *писати пишу, випишу*

2. У дієслова II дієвідміни відбувається чергування приголосних лише в I особі однини. Наприклад, *радити – раджу; летіти – лечу; возити – вожу; носити – ношу.*

3. У II дієвідміні відбувається чергування губних з губними і **Л.** (з'являється, вставний **л**). *Наприклад: лю**б**ити – лю**бл**ю, с**п**ати – с**пл**ю, ло**в**ити – ло**вл**ю, гра**ф**ити – гра**фл**ю, тя**м**ити – тя**мл**ю.*

6. Правопис слів іншомовного походження

У словнику української літературної мови є частина слів, запозичених з інших мов. Іншомовні слова підпорядковуються у мові її фонетичній і

граматичній системам. Написання букв **и – і – ї– е – є,** вживання апострофа і знака м'якшення, подвоєння в словах іншомовного походження визначається орфографічними нормами української літературної мови.

Буква И пишеться:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дизель, динаамо, дипло́м, дире́ктор, мето́дика; інститу́т, матема́тика, сти́мул, тип; пози́ція, фізи́чний; таксі́ст, родзи́нка, силуе́т, систе́ма; цистерна, ци́фра; режи́м, джигі́т, джинси, джип; чичеро́не; ши́рма, шифр; брига́да, риф, фа́брика*.

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антаркти́да, Атланти́да, Флори́да; Адріа́тика, Аме́рика, Анта́рктика, А́рктика, Атла́нтика, А́фрика, Ба́лтика, Ко́рсика, Ме́ксика.*

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Алжи́р, Вашингто́н, Вірджи́нія, Ге́мпшир, Жиро́нда, Йо́ркшир, Ле́йпциг, Цинда́о, Чика́го, Чи́лі* та в похідних від них: *алжирець, йоркши́рський, чилі́йський* та ін. Перед голосним і в кінці слова пишемо **і**: *Віші́, Ші́офок.*

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім **[j]**)**:** *Брита́нія, Крит, Маврита́нія, Магри́б, Мадри́д, Рив'єра, Ри́га* та ін. та в похідних від них: *брита́нський, маврита́нський, ри́зький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо і: *Бейкер-стрі́т, Воллстрі́т, Риджент-стрі́т, Фліт-стрі́т.*

Примітка 2. У географічних назвах після **р** перед **[j]** та в похідних від них пишемо і, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріяд, трієстський*.

5. За традицією в низці географічних назва після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватика́н, Единбу́рг, Кордильє́ри, Меди́на, Палести́на, Сарди́нія, Скандина́вія, Тибе́т* та в похідних від них: *ватиканський, единбу́рзький, скандина́вський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним і **[j]** пишемо і: *Гала́тія, Індія.*

6. У низці інших географічних назв за традицією: *Бразúлія, Вифлеєм, Єрусалúм, Китáй, Пакистáн, Сиракýзи, Сúрія, Сицúлія* та в похідних від них: *єгúпетський, сирíєць* та ін.

Буква І пишеться:

1. На початку слова: *ідéя, інструкція, інтернаціонáльний; Íбсен, Íден, Ізабéлла, Іліáда, Íндія, Íтон.*

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є, ї, й**: *артеріáльний, геніáльний, діáлектика, індустріалізáція, матеріáл, діáгноз, чіабáта, ціанíд, соціалíзм, фіáлка; аудíєнція, гíєна, рíєлтор, клíєнт, пíєтéт, тамплíєр; копíїст, аксіóма, раціóн, революціонéр, соціолóгія, фіолéтовий; рáдіус, тріýмф; партíйний, рáдій; Біаррúц, Фіýме; Віардó, Іглéсіас, Марціáл, Лієпа*, Оссіáн, Сіáм, Шантíї.

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія:** *артéрія, матéрія, індýстрія, Итáлія, Гарсíя, Гáллія.*

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатріче, Овíдій, Річард, Дідрó, Дíзель, Грíмм, Мéдічі, Россíні, Анрí;*

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *дúзель* (від прізвища Рудольфа Дíзеля), *силуéт* (від прізвища Етьєна де Сілуéтта).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц** і **р** перед наступним приголосним, крім **[j],** і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сíті, Лісабóн, Міссісíпі, Монтевідéо, Ніл, Севíлья, Сíдней, Замбéзі, Кáпрі, Сомалí, лісабонський, сомалійський.*

5. Після приголосних у кінці слова: *візавíй, віскі, журí, колíбрі, мерсí, парí, попурí, сýші, таксí, харакірі, шасі.*

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бíзнес, пілóт, вібрáція, академік, фінáнси, грáфік, гіпопотáм, логíчний, гíмн, кібýц, кілограм, кінó, архíв, хíмія, хірýрг, літератýра, респýбліка, нíша, піанíсимо*.

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башки́р, ви́мпел, єхи́дна, імби́р, калми́к, кипари́с, кисе́т, лима́н, ми́ля, мирт, ни́рка, спирт, химе́ра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *дия́кон, єпи́скоп, єпити́мія́, єпитрахи́ль, ми́ро, ми́тра, митрополи́т, християнство* тощо.

Буква Ї пишеться

- після букв, що позначають голосні звуки: Ї пишемо після голосного: *альтруї́ст, егої́ст, кофеї́н, маї́с, моза́їка, наївний, руїна, сто́їк, теїн; Аделаї́да, Аї́да, Каїр, Саї́д, Таїр, Хаїм, Хусаїнов*.

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний; *воі́стину, доісторичний, поінформува́ти; неіндукти́вний* і т. ін.

Буква Е пишеться:

1. Голосний [е] звичайно передаємо буквою **е**: *ене́ргія, е́ра, Есхі́л, Етна, філе́, шардоне́, шевроле́.*

2. На початку слова залежно від вимови: *етап, експеримент.*

3. В іншомовних префіксах*: денаціоналізація, реконструкція*.

Буква Є пишеться:

1. Після апострофа, знака м’якшення, букв **е, є, і, й** в середині слова: *п’єдестал, п’єса, портьєра, гігієна*.

2. На початку слова залежно від вимови: *Європа, Євпаторія.*

3. За традицією є пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпи́скоп, єпи́тимія, єпитрахи́ль, Єва́нгеліє, є́ресь* та ін.

Апостроф пишеться:

1. Перед **я, ю, є, ї,** які позначають сполучення звука **[j]** з наступним голосним:

2. Після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б’єф, комп’ю́тер, п’єдеста́л, інтерв’ю́, прем’є́р, кар’є́ра; П’ємо́нт, П’яче́нца, Рив’є́ра, Ак’я́б, Іх’я́мас, Ях’я́; Барб’є́, Б’ю́кенен, Донаг’ю, Женев’є́ва, Ф’є́золе, Монтеск’є́, Руж’є́, Фур’є;*

3. Після кінцевого приголосного в префіксах: *ад’ю́нкт, ад’юта́нт, ін’є́кція, кон’ю́нктура, диз’ю́нкція.*

Апостроф не пишеться:

1. Якщо **я, ю** позначають м’якість попереднього приголосного і передають один голосний: *бюджет, бязь, Гюго, пюре*.

2. Перед **йо**: *курйоз, серйозний*.

М’який знак вживається після приголосних **д, т, з, с, л, н:**

1. Перед **я, ю, є, ї,** що передають звукосполучення **[йа], [йу], [йе], [йі]:** *досьє, альянс, Мольєр, кондотьє́р, конферансьє́, ательє́, марсельє́за, мілья́рд, дуе́нья, віньє́тка, каньйо́н; В’єнтья́н, Кордильє́ри, Севі́лья; Готьє́, Лавуазьє́, Мольє́р, Ньюто́н, Реньє́, Віньї́.*

2. Перед **йо:** *бульйон, сеньйор.*

3. Після **л** перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *ательє,* альбатро́с, джо́уль, ко́льт, магістра́ль, фільм; Альбе́рта, Ба́зель, Було́нь, Де́льфи, Кро́мвель, Не́льсон, Рафае́ль, Ча́рльз, Шампа́нь.

Подвоєння голосних

1. В іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *А́арне, Аа́хен, Авраа́м, Заа́ле, Каа́ба, Ку́усінен, Саарбрю́кен, То́мінг, Ванзе́е.*

Подвоєння приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо*: аба́т, акумулятор, баро́ко, беладо́на, белетри́стика, браві́симо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуа́льний, інтерме́цо, колекти́в, комі́сія, лібре́то, піані́симо, піцика́то, стака́то, су́ма, фін (фі́ни), шасі́* та ін.

2. За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бо́нна, бі́лль, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́лла, до́нна, мадо́нна, ма́нна, мулла́, панно́, пе́нні, то́нна, ду́рра, мі́рра* та слово *Алла́х.*

3. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. мігра́ція), *інновація* (пор. нова́ція), *ірраціона́льний* (пор. раціона́льний), *ірреа́льний* (пор. реа́льний), *контрреволю́ція* (пор. револю́ція), *контрреформа́ція* (пор. реформа́ція), *сюрреалі́зм* (пор. реалі́зм).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. нота́ція), *кореляція* (пор. реляція), *кореспонде́нт* (пор. респонде́нт) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андо́рра, Бессеме́р, Білл, Боттіче́ллі, Гаро́нна, Голла́ндія, Ллойд, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Я́ффа; Бе́тті, Джо́нні, Мю́ллер, Руссо́, Те́ннессі, Смо́ллетт, Кі́рконнелл* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *андоррець, бессеме́рівський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін.

У загальних назвах, які утворені від власних назв без додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. Ватт), *бекере́ль* (пор. Беккере́ль), *гаус* (пор. Гаусс).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільва́нія*) або зберігаємо частково (*Міссісі́пі*).

7. Правопис власних назв

Велика буква (літера) в сучасній українській мові вживається на синтаксичній і лексичній основах.

На синтаксичній основі – на початку речення, перше слово кожного рядка у віршах (не обов'язково), після окличного звертання, при прямій мові, під час оформлення цитат, у першому слові ремарки тощо.

На лексичній основі – закріплює поділ слів на власні і загальні назви. Загальні назви являють собою узагальнену назву ряду однорідних предметів; власні назви даються особам, окремим предметам чи явищам, щоб виділити їх з ряду однорідних. Власні назви можуть складатися з одного слова або словосполучення.

З великої букви пишемо:

Власні імена людей, міфологічних істот, клички тварин

1. Власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська*: Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́нка (Лари́са Петрі́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Віліńська), Дніпро́ва Ча́йка (Людми́ла Василе́вська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Кліри́к Остро́зький*, також: *Кобза́р* (про Тараса Шевченка), *Каменя́р* (про Івана Франка) та ін.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Квітка-Основ'я́ненко, Нечу́й-Леви́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Керім, Бретóн де лос Еррéрос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Ві́нчі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін.*

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпі́н, Ван Мен, Лі Чжаода́о, Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гіму́н.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви*: То Хоáй, Нгуéн Зу, Він М'їн, Джóко Відóдо, Акáт Дамкѐнг, Сíндзо Áбе.*

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжуáн, ловелáс, мéнтор, меценáт, робінзóн, брáунінг* (пістолет), галіфé (штани), *дúзель* (двигун), *макінтóш* (плащ), *максúм* (кулемет), *рентгéн* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкознáвець, шевченкіáна, бонапартúзм*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: *«Ці хлопці в команді – нові Блохіни і Шевченки»* (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи, квíслінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *арáби, африкáнці, латиноамерикáнці; ацтéки, ірокéзи, поляни; украíнка, білоруска, латúш, француз, запоріжці, кияни, львів'яни.*

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Ісус Христóс, Магомéт, Бýдда, Брáхма*.

2) міфологічних істот і божеств: *Антéй, Аполлóн, Афíна, Ахіллéс, Венéра, Мóлóх.*

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *áнгел, архáнгел, дéмон, лісовúк, мýза, нímфа, русáлка, титáн, фавн, фéя.*

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Вóрон, Зáєць, Лисúця, Осéл, Щýка; Лісовúк, Мáвка, Перелéсник; Дід Морóз, Котигорóшко, Червóна Шáпочка; Будяк, Трояндa, Хліб.*

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемоя з малої букви: *ба́ба-ягá, дід-моро́з, іва́н-покива́н.*

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сірко́ (собака); Сніжи́нка (кішка); Гніді́ко́ , Стріла́ (коні); Круторо́гий, Си́вий (воли); Зі́рка, Ли́ска (корови); Ра́ві, Ша́ші (слони); Кра́сень, Фарао́н (папуги) т*а ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики*.

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів -ів-(-ø), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-ø), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-ø), -ин-(а), -ин-(е), -їн-(-ø), -їн-(а), -їн-(е), якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрі́єві книжки́, Грінче́нків словни́к, Марі́їн лист, Тичи́нине сло́во, Шевче́нкові пое́зії, Мали́шкова мета́фора, Рафае́лева «Мадонна», Зе́всова колісни́ця*.

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як іменахарактеристики: *Володи́мир Вели́кий, Дани́ло Га́лицький, Яросла́в Му́дрий, Карл Смілі́вий, Костянти́н Багряноро́дний, Рі́чард Ле́вове Се́рце, Все́волод Вели́ке Гні́здо, Костя́нтин Остро́зький*.

3) прикметники, утворені від іменників – власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам’яті когось»: *Но́белівська пре́мія, Франкі́вська кімна́та, Шевче́нківська пре́мія, Потебня́нські чита́ння*.

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **-івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-):** *бальза́ківські тради́ції, франкі́вські соне́ти, шевче́нківський стиль, довже́нківські фільми, ґалаґа́нівська садиба*;

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *а́вгієві ста́йні, ахілле́сова п’ята́, го́рдіїв ву́зол, дамо́клів меч,*

прокру́стове ло́же, ю́дині срібняки́; архіме́дова спіра́ль, базе́дова хворо́ба, бертоле́това сіль, ві́ттова хворо́ба, га́йморова порожни́на, піфаго́рова теоре́ма.

Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. Географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв (зато́ка, мис, мо́ре, о́стрів, пік, хребе́т тощо): *А́зія, Антаркти́да, Нова́ Зела́ндія, Балка́нський півострів, Володи́мир-Воли́нський, Кавка́зький хребе́т, пік Шевче́нка, гора́ Гове́рла, Азо́вське мо́ре, прото́ка Лапе́ру́за, Пана́мський перешийок, Пе́рська зато́ка, о́зеро Сві́тязь, Півні́чний по́люс, Малоазіа́тське наго́р'я, Євразі́йський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бі́ла Це́рква (місто), Білове́зька Пу́ща (заповідник), Було́нський Ліс (парк), Золоти́й Ріг (затока), Єлисе́йські Поля́ (вулиця в Парижі), Вогняна́ Земля́ (архіпелаг).*

2. Складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капіта́на Дже́ральда, острови́ Корале́ви Шарло́тти, ву́лиця Акаде́міка Заболо́тного*. З великої букви пишемо також назви зі словом святий: острови́ *Свято́ї Трі́йці,* зато́ка *Свято́го Лавре́нтія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом*: Було́нь-сюр-Мер, Порт-о-Пре́нс, Рі́о-деЖане́йро, Фонте́н-сюр-Рон, Фра́нкфурт-на-Ма́йні, Па-де-Кале́*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейне́, Ла-Ма́нш (протоки), Ле-Крезо́, Лос-А́нджелес (міста), Лос-Фра́йлес (острови*).

4. З великої букви пишемо також початкові частини Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта- (що означають «святий»): *Сан-Франци́ско, Сен-Ло́, СентДжо́нс, Са́нта-Ба́рбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссúк-Куль* (куль – озеро), *Муюн-Кум* (кум – пісок), *Рío-Нéгро* (ріо – річка), *Хáра-Нур* (нур – озеро), але: *Алатáу, Амудар'я́, Дихтáу, Сирдар'я́*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Варáнгер-фіóрд, Бéрклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Я́коб-Ка́йзер-плац* (плац – площа), *Ýнтер-ден-Лíндеништрáсе* (штрасе – вулиця), *Мічигáн-авеню́* (авеню – вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версáль* (у значенні «Версальський мир»), *Кáнни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мю́нхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парнáс* (у значенні «світ поезії»), *Седáн* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Украї́на, Румýнія, Угóрщина, Арáбська Респýбліка Єгúпет, Королíвство Бахрéйн, Китáйська Народна Респýбліка, Респýбліка Корéя, Князíвство Монáко, Респýбліка Болгáрія, Соціалістúчна Респýбліка В'єтнáм, Сполýчені Штáти Амéрики, Францýзька Респýбліка.*

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебéсна імпéрія або Піднебéсна (імператорський Китай), Тумáнний Альбіóн (Áнглія), Золотовéрхий (Київ), Вíчне мíсто (Рим), Славýтич (Дніпро), Закавкáззя, Буковúна, Вíнниччина, Наддніпрянщина, Покýття, Полíсся, Приазóв'я, Слобожáнщина.*

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Антáнта, Балкáнські краї́ни, Скандинáвські краї́ни, Троїстий союз.*

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо) з великої

букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть, Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг, Ко́шицький край, Воли́нська о́бласть, Рожи́щенський райо́н, Новомли́нівська сільра́да.*

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бі́рма, Пе́рсія, Бе́регівський о́круг, Ві́тебське воєво́дство, Ло́хвицький пові́т, Черка́ське старо́ство*.

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: департа́мент Аверо́н (Франція), штат Теха́с (США), о́бласть П'ємо́нт (Італія), префекту́ра Тоя́ма (Японія), земля́ Ни́жня Саксо́нія (Німеччина).

10. Назви сторін світу: за́хід, пі́вдень, пі́вніч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід – звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *краї́ни За́ходу, Дале́кий Схід, За́хідна Украї́на, наро́ди Пі́вночі, Півде́нне Поліссся, Півні́чна Буковина.*

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування – з малої: *Андрі́ївський узві́з, бульва́р Тара́са Шевче́нка, ву́лиця 295-ї Херсо́нської Дивізії, Львівська пло́ща, майда́н Незале́жності, Музе́йний прову́лок, Жито́мирська автостра́да, Стри́йський парк, Півні́чний морський шлях, Придніпро́вська залізни́ця, течія́ Куросі́о.*

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова брід, вал, воро́та, міст, шлях, яр і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Бо́ричів Тік, До́брий Шлях, Кози́ний Брід, Яросла́вів Вал.*

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н (тканина), йоркши́р*

(порода свиней), маде́ра (сорт вина), саяни (напій), сенберна́р (порода собак), симента́лка (порода корів), тока́й (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміськ̀ий вокза̀л, ста́нція Усти́нівка, порт Ò львія.*

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: *аеропорти «Бори́спіль», «Ки́їв»; станції метро «Академмісте́чко», «Університе́т», «Сире́ць», «Пошто́ва пло́ща», «Черво́ний Ху́тір»; зупинки «Карава́єві Да́чі», «Ву́лиця Обсерваторна», «Мотоцикле́тний завод», «Львівська пло́ща», «Шко́ла».*

Астрономічні назви

1. У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, гала́ктика*) і порядкових позначень яскравості світил (*а́льфа, бе́та, га́мма* тощо), пишемо з великої букви: *сузір'я Великого Пса, Марс, Сатурн, Юпітер, а́льфа Малої Ведме́диці.*

2. Народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Кво́чка, Вели́кий Віз, Па́сіка, Чума́цький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля́, мі́сяць, со́нце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*. Але: *обробіток землі, схід сонця*.

Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Вели́ка францу́зька револю́ція, Коліївщина, Семирі́чна війна́, Львівське збро́йне повста́ння 1848 р., Пари́зька комуна́, Ренеса́нс, епо́ха Відро́дження, епо́ха Баро́ко, Нови́й рік, День учи́теля, День па́м'яті та приміре́ння, Верса́льський ми́рний до́говір, Декларáція незале́жності США.*

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпійські ігри, Біла олімпіада, Марш миру, Всесвітній конгрес українців, Всеукраїнська педагогічна конференція, Міжнародний рік дитини, Кубок УЄФА* (футбол).

Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформації, санітарний день, суботник, недільник*.

Примітка 1. У назвах свят *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Бреттон-Вудська конференція (від БреттонВудс), Брест-Литовський мирний договір (від Брест-Литовськ), Ясько-Кишинівська операція (від Ясси і Кишинів).*

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, палеозойська ера, трипільська культура.*

Назви, пов’язані із релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог, Аллах,* а також імена Бога: *Єгова, Саваоф, Адонай, Елохім,* імена богів і богинь у різних народів: *Деметра, Вішну, Геба, Брахма, Марс, Перун, Даждьбог.* Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда, Заратустра, Магомет*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іван Хреститель, Іван Богослов, Микола Чудотворець, Андрій Первозваний.*

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *боги Стародавнього Єгипту, бог Посейдон, богиня Гера, бог торгівлі.*

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця, Свята Трійця*, найменування осіб *Святої Трійці (Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий*) і слово *Богородиця;*

інші найменування *Бога (Госпо́дь, Спаси́тель, Всеви́шній, Творе́ць) і Богородиці (Цари́ця Небе́сна, Ма́ти Божа, Пречи́ста Ді́ва);* прикметники, утворені від слова *Бог, Господь (сла́ва Бо́жа, во́ля Госпо́дня, Бо́жий про́мисел).*

Примітка 1. Слова *апо́стол, святи́й, преподо́бний, му́ченик* та ін. пишемо з малої букви: *апо́стол Матві́й, святи́й Пантелеймо́н, свята́ великому́чениця Варва́ра, преподо́бний Серафи́м Саро́вський, блаже́нна Феодо́ра. Але Пресвята́ Богоро́диця, Свята́ Трі́йця, собо́р Свято́го Петра́.*

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог, Божий: Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить! (Біблія); нехай святиться ім'я Твоє (Біблія).*

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог, Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли́* (невідомо коли), *госпо́дь з тобо́ю (ва́ми)* (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним (з тобо́ю)* (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *бо́же, го́споди, їйбо́гу, го́споди бо́же мій, бо́же збав,* крім випадків, коли слова Боже, Господи є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благові́щення, Вели́кдень, Петра́ й Павла́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвя́ний піст, Петрі́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Страсни́й ти́ждень, Страсна́ п'я́тниця.*

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Святе́ Письмо́, Єва́нгеліє, Стари́й Заві́т, Нови́й Заві́т, То́ра, Псалти́р, Кора́н.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна церква, Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква, Українська лютера́нська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Вірме́нська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселе́нський Патріа́рх, Па́па Ри́мський, Святі́йший*

Патріа́рх Ки́ївський і всієї́ Руси-Украї́ни, Католико́с-Патріа́рх усієї́ Гру́зії, Верхо́вний Архиєпи́скоп.

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополи́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандри́т (архімандри́т), архиєпи́скоп (архієпи́скоп), па́стор, мулла́, імам́, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургі́я, проскоми́дія, вечі́рня, у́треня, хре́сний хід, полієле́й, повечі́р'я.*

Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украї́ни, Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни Украї́ни, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Києві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ста Ки́єва, Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Украї́ни, Збро́йні си́ли Украї́ни, Міжнаро́дна асоціа́ція україні́стів, Націона́льний банк Украї́ни, Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Украї́ни, Організа́ція економі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжнаро́дний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки, Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верхо́вна Ра́да Украї́ни, Кабіне́т Міні́стрів Украї́ни, Конституці́йний Суд Украї́ни, Верхо́вний Суд Украї́ни* з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіка́нська па́ртія США, Христия́нськодемократи́чний сою́з Неме́ччини, Соціа́л-демократи́чна па́ртія Украї́ни.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна па́ртія, па́ртія консерва́торів, па́ртія ми́ру, па́ртія війни́*.

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Націона́льнаакаде́мія нау́к Украї́ни, Націона́льний університе́т «Остро́зька акаде́мія», Га́рвардський університе́т, Львівська сере́дня загальноосві́тня шко́ла № 51 і́мені Іва́на Франка́, Націона́льна бібліоте́ка Украї́ни і́мені В. І.Верна́дського, Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к, Музе́й мада́м Тюссо́, Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́ Яворни́цького, Держа́вний ансамбль наро́дного та́нцю Гру́зії*.

З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Буди́нок учи́теля (Ки́ївський міський буди́нок учи́теля), Украї́нський музе́й (Націона́льний худо́жній музе́й Украї́ни), Літерату́рний музе́й (Оде́ський держа́вний літерату́рний музе́й).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: Ки́ївська фа́брика і́грашок, Ха́рківський тра́кторний заво́д, Виробни́че акціоне́рне товари́ство «Поліграфкни́га», Публі́чне акціоне́рне товари́ство «Ві́нницький універма́г», банк «Півде́нний», Центра́льний автовокза́л, компа́нія «Microsóft», конце́рн «Volkswágen», транснаціона́льна корпора́ція «Jysk», Комуна́льне підприє́мство «Київблагоу́стрій», Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на», Об’є́днання співме́шканців багатоквартирних буди́нків «Наш дім».

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавни́цтво «Ра́нок», готель «Дніпро́», ресторан «Ли́бідь», кінотеа́тр «Ки́ївська Русь», заво́д «Фарма́к», конце́рн «Фольксва́ген», фі́рма «І́мідж», оркестр «Віртуо́зи Ки́єва», магази́н «Ярослав», спорти́вний клуб «Со́кіл».*

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європе́йський Сою́з, Організа́ція Об'є́днаних На́цій, Лі́га На́цій* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок*: аге́нтство Украї́нські Націона́льні Нови́ни, аге́нтство Франс Пресс, аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайджа́н.*

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджлі́с, конгре́с, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сена́т, сто́ртинг*.

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністе́рства Укра́їни, інститу́ти Націона́льної акаде́мії нау́к, комітеи́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни*.

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова акти́в, збо́ри, з'їзд, конфере́нція, прези́дія, се́сія, симпо́зіум, ра́да (інституту тощо) пишемо з малої букви: *ві́дділ зага́льного мовозна́ства Інститу́ту мовозна́вства ім. О.О. Потебні́ НАН Украї́ни, ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатюка́, засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни па́м'яток істо́рії та культу́ри, вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту, конгре́с Міжнаро́дної асоціа́ції україні́стів, се́сія Хмельни́цької міськра́ди.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, гугл*);

назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбу́к», енциклопе́дія «Вікіпе́дія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*).

Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Верса́льський мир, Конститу́ція Украї́ни, Акт прого́лошення незале́жності Украї́ни, Криміна́льний ко́декс Украї́ни, Зако́н Украї́ни «Про пенсійне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрі́ївська це́рква, Колізе́й, Почаївська ла́вра, Хоти́нський за́мок, Ісаа́кіївський собо́р, Е́йфелева ве́жа, Сикстинська капе́ла, Вене́ра Мілóська, Аполло́н Бельведе́рський, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собо́р Свято́го Петра́, собо́р Сан-Ма́рко, храм Васи́лія Блаже́нного, палац Пото́цьких, за́мок Іф, па́м'ятник Володи́миру Вели́кому, портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна, ре́квієм Мо́царта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *пое́ма «Енеї́да», рома́н «Сто ро́ків само́тності», о́пера «Травіа́та», бале́т «Лебе́дине о́зеро», пі́сня «Стої́ть гора́ висо́кая», підру́чник «Істо́рія Украї́ни», кінофі́льм «Бен Гур», карти́на «Запоро́жці пи́шуть листа́ туре́цькому султа́нові», скульпту́ра «Мисли́тель», газе́та «Літерату́рна Украї́на», журна́л «Все́світ», програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру».*

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрі́й Солове́йко, або Вче́ніє*

світ, а невче́ніє – тьма», «Глита́й, або ж Паву́к», «Де́йлі телегра́ф енд Мо́рнінг пост».

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Ре́ймське Єва́нгеліє, Лавре́нтіївський літо́пис, Літо́пис Самі́йла Вели́чка, «Сло́во о полку́ І́горевім», «Ру́ська пра́вда».*

Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій*: Генера́льний прокуро́р Украї́ни, Генера́льний секрета́р ООН, Президе́нт Украї́ни, Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни, Президе́нт Сполу́чених Шта́тів Аме́рики, Прем'є́рмініс́тр Кана́ди.*

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президе́нт, ка́нцлер, прем'є́р-міні́стр, мер, голова́, декан, дире́ктор, міні́стр, ре́ктор, секрета́р; акаде́мік, генера́л-лейтена́нт, заслу́жений діяч мисте́цтв, наро́дний арти́ст Украї́ни, лауреа́т Держа́вної пре́мії Украї́ни в га́лузі архітекту́ри, член-кореспонде́нт, до́ктор нау́к.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *баро́н, ге́рцог, корол́ева, імпера́тор, князь, коле́зький асе́сор, коро́ль, принцеса, цар, шах*.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міні́стр осві́ти і нау́ки Украї́ни, Посо́л Респу́бліки По́льща, Президе́нт Націона́льної акаде́мії нау́к Украї́ни*.

Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *о́рден, меда́ль, відзна́ка* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *о́рден Держа́ви, о́рден Свобо́ди, о́рден кня́зя Яросла́ва Му́дрого,*

відзна́ка Прези́дента Украї́ни – Хрест Іва́на Мазе́пи, відзна́ка Міністе́рства вну́трішніх справ Украї́ни – нагрудний знак «За безпе́ку наро́ду».

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *о́рден «Ма́ти-героїня», о́рден «За до́блесну ша́хтарську пра́цю», меда́ль «За врято́ване життя́», меда́ль «За військо́ву слу́жбу Украї́ні»;*

2) усі слова: *о́рден «Золота́ Зі́рка».*

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота́ (сріб́на, бронзо́ва) меда́ль, олімпі́йська меда́ль.* Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю.*

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Но́белівська пре́мія, Націона́льна пре́мія Украї́ни і́мені Тара́са Шевче́нка, Держа́вна пре́мія Украї́ни в га́лузі нау́ки і те́хніки, Держа́вна пре́мія Украї́ни і́мені Олексан́дра Довже́нка.*

Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цуке́рки «Асорті́», сир «Королі́вський», ковбаса́ «Кра́ківська», шокола́д «Сві́точ», цигаркú «Украї́нські», вино́ «Перли́на сте́пу», конья́к «Та́врія», мінера́льна вода́ «Мо́ршинська», напі́й «Жи́вчик», духú «Лілéя», шампу́нь «Оли́вковий», кроси́вки «Найк», взуття́ «Крокс».*

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Нісáн», «Во́льво», «Фольксва́ген»), літак «Бóїнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець».*

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви*: «нісáн», «во́льво» «фольксва́ген» (автомобілі), «бóїнг» (літак), «слобожа́нець» (трактор).*

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круїзний ла́йнер «Гармо́нія морі́в», по́їзд «Чорномо́рець».*

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КрАЗ.*

Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівча́рка, спаніе́ль, доберма́н (собаки), го́нтер, муста́нг, (коні), кохінхі́н, плімутро́к (кури), меринос, лако́н (вівці).*

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пшени́ця «золотоколо́са», груша «парижа́нка», троя́нда «гло́рія-дей», мали́на «гера́кл».*

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *смороди́на Софіївська, огіро́к Корольо́к, тюльпа́н Ре́мбрандта, карто́пля Серпа́нок, сли́ва Зарі́чна ра́ння.*

Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Висо́кі Догові́рні́ Сто́рони, Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *А́втор, Видавни́цтво* (в авторському договорі), *Замо́вник, Викона́вець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам…, Вітаємо Вас…, у відповідь на Ваш запит*.

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Ба́тьківщи́на, Вітчи́зна, Честь, Люди́на, Ма́ти.*

Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофра́да, Держтелера́діо, Укрзалізни́ця, Київене́рго*;

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверсите́т, міськдержадміністра́ція, сільра́да.*

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, АТС, КНР.*

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок ЦУМ закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): *у ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом*.

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: оо́нівський, тю́гівець.

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання.*

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ (Інститут фізики Національної академії наук України), ДА МВСУ (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України).*

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену – малими: *КУпАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення), НДІхіммаш (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), БілАЗ (Білоруський автомобільний завод). Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: НДІ тра́нспорту га́зу, НДІ електромехані́чних при́ладів.*

Примітка 3. Сполучник і в звукових абревіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: *«КіЖ» («Культура і життя»). «СіЧ» («Сло́во і час»).*

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєднаного до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу – малу: Ту-154, Ан-22, Іл-62.

Графічні скорочення

Від абревіатур потрібно відрізняти умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, і на ь. Наприклад, слово *селя́нський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ*. При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма*. У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч*. Або *власноручн. (власнору́чний)*, але тільки *власт. (власти́вий).*

Поширені графічні скорочення:

авт. – автор; авторський

акад. – академік

арк. – аркуш

бібл. – біблійний; бібліографічний; бібліотечний

буд. – будинок

бульв. – бульвар

вид. – видання

вип. – випуск

вул. – вулиця

газ. – газета

гр. – громадянин

д. – доктор (наук)

див. – дивись

дияк. – диякон

дол. – долар

доц. – доцент

енцикл. – енциклопедія; енциклопедичний

єп. – єпископ

журн. – журнал

зб. – збірник

знач. – значення

ігум. – ігумен

іл. – ілюстрація; ілюстративний

ім. – імені

ін. – інші

і т. д. – і так далі

і т. ін. – і таке інше

і под. – і подібне

кв. – квартира

кн. – книга; княгиня; князь

коп. – копійка

м. – місто

мист. – мистецтво; мистецький

митр. – митрополит

напр. – наприклад

нар. – народний

наук. – науковий

нац. – національний

н. е. – нашої ери

до н. е. – до нашої ери

о. – острів, отець

обл. – область; обласний

оз. – озеро

п. – пан; параграф; пункт

патр. – патріарх

перев. – переважно

пл. – площа

поч. – початок

пор. – порівняй, порівняйте

пп. – пани, панове; параграфи; пункти

пресвіт. – пресвітер

пров. – провулок

прор. – пророк

проф. – професор

р. – рік; річка

ред. – редактор; редакція

рр. – роки

р. н. – рік народження

Р. Х. – Різдво Христове

с. – село; сторінка

св. – святий

смт. – селище міського типу

спец. – спеціальний

співавт. – співавтор

ст. – станція; стаття; століття

т. – том

та ін. – та інше (інші)

т-во – товариство

тис. – тисяча; тисячоліття

т. д. – так далі

т. зв. – так званий

т. ін. – таке інше

у т. ч. – у тому числі

укр. – український

худ. – художній

церк. – церковний

чв. – чверть

чл.-кор. – член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б – байт

Вт – ват

г – грам

га – гектар

кг – кілограм

км – кілометр

дм – дециметр

кБ – кілобайт

кВт – кіловат

кг – кілограм

л – літр

м – метр

мм – міліметр

см – сантиметр

т – тонна

ц – центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н (громадянин), вид-во (видавництво), ін-т (інститут), ун-т (університет), р-н (район), ф-ка (фабрика).* У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: с.-д. – соціал-демократ, соціал-демократичний*, ст.-сл. – старослов'янський, с.-г. (сільськогосподарський), півн.-сх. (північно-східний), півд.-зах. (південно-західний)*. У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скісна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше – складних слів: *п/в (поштове відділення), а/с (абонентська скринька), р/р (розрахунковий рахунок), м/хв (метрів за хвилину), км/год (кілометрів за годину).* У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАКТИЧНИЙ КЕЙС

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема. НОРМАТИВНА ОРФОГРАФІЧНА ПРАВИЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Рекомендовані питання для обговорення:

1. Назвіть основні зміни звуків, що позначаються на письмі.
2. Охарактеризуйте правила вживається м'якого знака.
3. Назвіть випадки, у яких м'який знак не пишеться.
4. Сформулюйте правила написання префіксів.
5. Поясніть правопис префіксів в українській мові.
6. Охарактеризуйте особливості творення фемінітивів і використання їх у професійному мовленні.
7. Назвіть основні правила написання складних слів разом, окремо, через дефіс.
8. Охарактеризуйте правопис *пів-, напів-, полу-*.

Завдання до семінарського заняття 2

1. Опрацювати теоретичний матеріал з тематики питань семінарського заняття 2.

2. Дати відповіді на питання для самоконтролю до теми 2.

3. Вставити пропущені букви **Г** і **Ґ.** Пояснити лексичне значення слів.

…абардин	…рант	…лей	…рот
…абарит	…рати	…ніт	…уля
…ава	…рація	…обелен	…удзик
…алаконцерт	…речний	зи…за..	Ван-…о…
…алантерея	…ринджоли	дзи…а	…ете
…алера	…атунок	…ібралтар	…олсуорсі
…астролі	…валт	…етри	…ренджоли

4. Замість крапок поставити, де треба, м’який знак.

Низ...ко, ірпін...с...кий, різ...блений, пот...мянілий, донец..кий, ган...ба, швец..., тон...ший, с...огодні, власниц...кий, різ...бяр..., т...мяний, пишеш..., учител...ці, спіл...нота, робит...ся, стан...те, кіл...кіст..., сіл...с...кий.

5. У поданих словах поставити пропущені літери, виділити префікси..

Пр…давній, пр…бережний, пр…крашати, пр…стиж, пр…своїти, пр…рва, пр…мусити, пр…святити; бе…посередній, не…проможній, бе…силля, …чинити, …формувати, …кріпити, …цементувати, пі…класти, ро…стелити.

6. Утворити фемінітиви від поданих слів.

Керівник, директор, учитель, вихователь, артист, перукар, професор, верстальник, абітурієнт, завідувач, здобувач, агроном, лауреат, доповідач, мер.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема. ГРАМАТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ І ДОТРИМАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Рекомендовані питання для обговорення:

1. Опишіть особливості відмінювання і правопису іменників.
2. Охарактеризуйте особливості ступенювання прикметників.
3. Назвіть особливості відмінювання і правопису кількісних числівників.
4. Поясніть правописні особливості займенника.
5. Сформулюйте особливості правопису займенників різних розрядів.
6. Назвіть правила вживання голосних *е, и* в особових закінченнях дієслів.
7. Охарактеризуйте зміни приголосних, що відбуваються при дієвідмінюванні дієслова.
8. Сформулюйте правила правопису слів іншомовного походження.
9. Сформулюйте правила вживання великої букви у власних (географічних, астрономічних, історичних) назвах і абревіатурах.

Завдання до семінарського заняття

1. Опрацювати теоретичний матеріал з тематики питань семінарського заняття 2.

2. Дати відповіді на питання для самоконтролю до теми 3.

3. Записати подані іменники у формі орудного відмінка однини.

Мораль, міцність, заметіль, зав'язь, подорож, вдячність, ненависть, блакить, розповідь, любов, мати.

4. Утворити, якщо можливо, форми ступенів порівняння прикметників від поданих слів. Заповнити таблицю.

Радісний, сучасний, нездійсненний, короткий, дужий, салатовий, надійний.

Початкова форма	**Вищий ступінь**		**Найвищий ступінь**		
	Проста ф.	Складена ф.	Проста ф.	Складна ф.	Складена ф.

5. Провідміняти числівник.

Н. в. *дванадцять тисяч п'ятсот сімдесят вісім*

Р. в.

Д. в.

З. в.

О. в.

М. в.

6. Запишіть з великої чи малої букви. Зробіть орфографічний розбір виділених власних назв.

(О)рганізація (о)б'єднаних (н)ацій, (с)есія (в)ерховної (р)ади (у)країни, (м)іністерство (к)ультури (україни), (м)іністр (т)ранспорту (у)країни, (с)узір'я (в)елика (в)едмедиця, (д)ень (з)нань, (д)анило (г)алицький, (п)івденне (п)олісся, (р)оман (с)обор, (к)иївські вулиці, (у)манська школа №2.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Поясніть роль української мови у професійній діяльності особистості.
2. Охарактеризуйте законодавчі основи професійної комунікації.
3. З'ясуйте сутність терміна «орфографічні норми».
4. Охарактеризуйте особливості імплементації нової редакції Українського правопису в освітній процес.
5. Охарактеризуйте основні орфографічні поняття.
6. Вкажіть нові слова, у яких обов'язково вживається літера Є, відповідно до нової редакції Українського правопису.
7. Назвіть власні назви іншомовного походження, в яких відсутнє подвоєння приголосних -кк-.
8. Назвіть перші іншомовні компоненти, із якими складні слова пишуться разом.
9. Охарактеризуйте правопис невідмінюваного числівника *пів* із значенням «половина» з наступним іменником.
10. Опишіть безваріантні зміни в окремих словах, відповідно до нової редакції Українського правопису.
11. Охарактеризуйте допустову варіативність нової редакції Українського правопису.
12. Назвіть основні зміни звуків, що позначаються на письмі.
13. Охарактеризуйте правила вживається м'якого знака.
14. Назвіть випадки, у яких м'який знак не пишеться.
15. Сформулюйте правила написання префіксів.
16. Поясніть правопис префіксів в українській мові.
17. Охарактеризуйте особливості творення фемінітивів і використання їх у професійному мовленні.
18. Назвіть основні правила написання складних слів разом, окремо, через дефіс.

19. Охарактеризуйте правопис *пів-, напів-, полу-*.

20. Опишіть особливості відмінювання і правопису іменників.

21. Охарактеризуйте особливості ступенювання прикметників.

22. Назвіть особливості відмінювання і правопису кількісних числівників.

23. Поясніть правописні особливості займенника.

24. Сформулюйте особливості правопису займенників різних розрядів.

25. Назвіть правила вживання голосних *е, и* в особових закінченнях дієслів.

26. Охарактеризуйте зміни приголосних, що відбуваються при дієвідмінюванні дієслова.

27. Сформулюйте правила правопису слів іншомовного походження.

28. Сформулюйте правила вживання великої букви у власних (географічних, астрономічних, історичних) назвах і абревіатурах.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Записати слова, вставляючи пропущені букви.

Індивідуальне завдання 1

Ман…чин, спал…ня, Мирон…чук, Гал…чук, праз…кий, чес…кий, студен…с…кий, (С, с)лова…ина, (О, о)дещина, Натал…чин, Гал…чин, лял…чик, нен…чин, т…мяно, брин…чати, св…ято, цв…яшок, (П, п)оді…я, (Л, л)ібобережна Україна, воз…/…єдна…ня, з…а/молоду, з…овні, ві…сю, ро…кіш…ю, (К, к)ерч…ю, не…хворо…ю, прол…єш, пред…явити, роз…юш…ний, мавп…ячий, роз…ятрити, тр…ох…ярусний, р…ядок, Лук…янець, дзв…якнути, з…ясувати, верб…я, моркв…яний, розм…якнути, різ…бяр, бур…ячи…ня, В…ячеслав, Св…ятослав, об…ї…джати.

Індивідуальне завдання 2

Зовнішн…о/політичний, народно/пісенний, кінець/кінцем, з/давніх/давен, будь/що, з/роду/віку, з/м…тою, в/плані, по/серед, за/для, з/по/між, по/за, у/порівнянні/з, на/відміну від, з/поза, су/про/ти, не/по/далік/від, з/про/між, за/ради, з/по/під, на/в/коло, по/близу, не/зважаючи на, розм…яклий, св…ятковий, кров…ю, нен…чин, Натал…чин, міл…йонер, торф…яний, доч…ин, роз…броєніст…., воз……..єднання, подвір…ячко, Лук…янівка, об…єднаний, роз…юшений, нал…є, брин…чати, калуз…кий, бе…суб…єктний, зат….ар…ний, моркв…яний, пред…явник, об…їжд…ати, багато/слів…я, кар…єра, л…яний.

Індивідуальне завдання 3

Буйно/квіт…я, між…ярусний, без…ядерний, комп…ютер, (В, в)олино/(П, п)оділ…с…ка височина, (К, к)иївс…ка (Р, р)ус…, (В, в)ерховна (Р, Р)ада України, (М, м)іністерство (О, о)світи України, (С, с)вято (У, у)країнської (М, м)ови, (Р, р)іздво, (Ч, ч)умацький (Ш, ш)лях, (П, п)івденний (Б, б)уг, (П, п)р…дніпров…я, (З, з)акарпат…я, (В, в)і…ни…чина,

(Р, р)іздво, бе…шумний, не/сидит…ся, не/навист…, хурд….лиця, здійснЕ…ний, безсуб…єктний, зат…марений, моркв…яний, пред..явник, об…їж…ати, багато/слів…я, кар…єра, л…яний, мі…цю, шал…ний, перво/здан…ий, вуал…ю, не…хворо…ю, прол…єш, пред…явити, роз…юш…ний, мавп…ячий, роз…ятрити, тр…ох…ярусний, без…яр…я, кіс….лявий, дит…ясла.

Індивідуальне завдання 4

С…рдешний, Ред…чин, бе…журний, бей…бол, поїз…ний, улес…ливий, шіс…надцят…, фашис…ський, кіс…лявий, не/навис…ний, турис…ський, роз…броєний, війс……/комат, кі…ний, пр…чи…ний, виніс…я, тря…ся, не/пр…мирЕ..ний, вил…ю, (ґ, г)едз…, дзи(ґ, г)а, ві…ті, нама…ся, збі…жя, моркв…яний, торф…яний, під…юджувати, дит…ясла, Прокоф…єв, роз…їжати, брен…кіт, нен…чин, воз……єдна…ня, (В, в)ерховний (С, с)уд України, (У, у)манська (М, м)іс…крада, (П, п)ерше вересня, Ярослав (М, м)удрий, (Б, б)ог (П, п)ерун, (Ч, ч)ервона (Ш, ш)апочка, вірш (С, С)іяч, кінь (О, о)рлик, собака (Б, б)ім, моркв…яний, коли/небудь, л…є, (Ш, ш)евченкове слово.

Індивідуальне завдання 5

(Ч, ч)умацький (Ш, ш)лях, сузір…я (В, в)еликий (В, в)із, планета (З, з)емля, (В, в)олино/(П, п)оділ…с…ка в…сочина, (К, к)арпатські гори, мис (Д, д)оброї (Н, н)адії, ріка (Д, д) ніпро, (Г, г)олосіївс…кий парк, вулиця (Я, я)рославів (В, в)ал, (К, к)абінет (М, м)іністрів України, (Г, г)олова (В, в)ерховної (Р, р)ади України, (О, о)рганізація (О, о)б’єднаних (Н, н)ацій, (М, м)ати (Б, б)ожа, (Б, б)іблія, (У, у)манський (Д, д)ержавний (П, п)едагогічний (У,у)ніверситет ім. (П, п)авла (Т, т)ичини, (Д, д)емократична (П, п)артія України, (К, к)оліївщина, (Д, д)ень (З, з)нань, (М, м)іжнародний (Ж, ж)іночий (Д, д)ень, (Р, р)іздво, (В, в)еликдень, картина (П, п)еред грозою, готель (К, к)осмос, фірма «(С, с)вітанок», медаль «(З, з)а відвагу», (Г, г)рінченків словник, (Ш, ш)евченкове слово, (С, с)осюрина лірика, (Ш, ш)евченківські традиції, (Д, д)ніпрова хвиля, (К, к)иївські вулиці.

МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

Тести для самоконтролю та контролю

1. У котрому рядку всі слова пишуться разом?

А. Кисло/молочний, молочно/консервний, молочно/промисловий, молочно/товарний, молоко /переробний.

Б. Кисло/солодкий, молочно/тваринницький, молоко/очисний, одно/плановий, високо/розвинений.

В. Молочно/м'ясний, молоко/приймальний, промислово/фінансовий, одно/профільний, високо/моральний.

2. У котрому рядку всі слова пишуться через дефіс?

А. Будь/чий, який/небудь, хтозна/з/ким, казна/що, що/небудь.

Б. Небудь/що, казна/кого, хтозна/з/ким, казна/що, що/небудь.

В. З ким/небудь, будь/хто, казна/який, кого/небудь, хтозна/який.

3. У якому рядку всі слова пишуться з великої літери:

А. (м)айдан (н)езалежності, (п)івнічна (б)уковина, (р)еспубліка (в)'єтнам, (де) мократична (п)артія (у)країни, (з)емський (с)обор.

Б. (з)ахідна (у)країна, (п)резидент (у)країни, (р)еспубліка (п)ольща, (в)ерховна (р)ада (у)країни, (к)абінет (м)ініструв(у)країни.

В. (р)еспубліка (б)олгарія, (м)узейний (п)ровулок, (с)хід-ноєвропейська (р)івнина.

4. У котрому рядку всі слова пишуться з ***ь***?

А. Брен...кіт, дон..ка, нян..ка, кобзар.., с..огодні.

Б. Т..мяний, різ..бяр, радіст.., с..міх, корис..тю.

В. Снит..ся, косит..ся, лял..ці, вихователь..ці, дівчинон..ці.

5. У котрому рядку допущено орфографічну помилку?

А. Акумуляція, белетристика, грип, ідилія, колектив.

Б. Бонна, панна, тонна, пенні, вілла, мірра.

В. Імміграція, ірраціональний, ірреальний, Джонні, Голандія.

6. У котрому рядку всі слова слід писати з апострофом?

А. Б/єлгород, Захар/їн, Монтеск/є, Руж/є, В/язьма.

Б. Мавп/ячий, тьм/яний, з/ясувати, роз/яснити.

В. Голуб/я, подвір/я, бур/ян, довір/я, дит/ясла.

7. У котрому рядку в усіх словах відбулося спрощення приголосних?

А. Тріс…нути, тиж…невик, пес…ливий, улес…ливий.

Б. Форпос…ний, піс…ний, кіль кіс…ний, балас…ний, облас…ний.

В. Улес…ливий, ціліс…ний, шелес…нути, захис…ний.

8. У котрому рядку на місці пропущеної літери слід написати *и?*

А. З..гзаг, с..лует, ц..клон, к..лограм, д..алог.

Б. Д..зель, к..ргиз, ж..лет, ж..раф, б..лет.

В. Р..нг, експер..мент, д..сципліна, д..спут, Браз…лія.

9. У котрому рядку всі слова пишуться з *ь*?

А. Прияз..н…, вічніс..т.., кіл..це, намороз.., Ткач..ов.

Б. Вмивают..ся, присяд..те, майбутн..ого, миш..як, стан..те.

В. С..огодні, різ..бяр, брен..кіт, ател..є, нян..чити.

10. У котрому рядку всі слова слід писати з апострофом?

А. Поголів/я, безриб/я, горохв/яний, В/язьма, п/ють.

Б. Торф/яний, без/язикий, пів/яблука, дит/ясла, пір/я.

В. Об/ява, об/їзд, мор/як, черв/як, бур/як.

11. У котрому рядку допущено орфографічну помилку?

А. Вілла, комісія, бароко, голландець, група.

Б. Брутто, Ясси, Діккенс, Руссо, нетто.

В. Контрреволюція, апарат, колектив, сумма, панна.

12. У котрому рядку всі слова слід писати з *ь*?

А. Пал..ці, рибал..ці, кіл..це, ручен..ка, батен..ко.

Б. Тіл..ки, кин..те, їдален.., пісен.., бал..ці.

В. Ган..ба, л..он, д..оготь, т..охкати, близ..ко.

13. У котрому рядку всі слова пишуться з апострофом?

А. Кар…єра, комп…ютер, б…юро, б…юджет, куп…юра.

Б. Бар…єр, прем…єра, п…єса, інтерв…ю, черв…як, торф…яний.

В. Інтер…єр, грав…юра, б…юрократизм, кур…єр, п…єдестал.

14. У котрому рядку допущено орфографічну помилку?

А. Згрупувати, згаснути, здогадатися, змазати, змарнувати.

Б. Скрутити, стерти, схвилювати, скінчити, створити.

В. Збирати, збити, склепати, зпекти, звернути.

15. У котрому рядку всі слова пишуться з буквосполученням *ьо?*

А. Л..н, л..довик, тр..ох, л..отчик, Мурав…ов.

Б. Син..го, кол..ру, сер..зно, бад..рий, с..годні.

В. Вол..вий, лиц..вий, пол..вий, , верхн..го, л..х, тін..вий.

16. Як пишуться слова: в*/середині, зі/споду, на/відріз, на/останку, з/ранку.*

А. Це прислівникові сполуки, що пишуться окремо.

Б. Це складні прислівники, що пишуться разом.

В. Це прислівники, що можуть писатися разом і окремо.

17. У котрому рядку всі слова написано правильно?

А. Ненависть, несамовито, неволити, не довиконувати, несподіванка.

Б. Нестямний, не з'ясований, не поспішаючи, недостача, невдовзі.

В. Не дописаний, недоторканність, ненависть, неволити, неабиякий.

18. Як пишуться слова *не/спростовані факти, не/закінчена праця, не/засаджена площа, не/дописаний листі*. Відповідь обґрунтуйте.

А. Разом, бо без не слова не вживаються.

Б. Разом, бо дієприкметник не має при собі пояснювальних слів.

В. НЕ з дієприкметниками пишеться завжди окремо.

19. У котрому рядку всі слова написано правильно?

А. Недоцільний, незавершений, незавидний, незаконний.

Б. Незагрозливий, не друкований, не задовільний, незнайомий, нелад.

В. Немилостиво, неморальний, не організований, не малювати, неоцінимо.

20. У котрому рядку всі слова пишуться через дефіс?

А. Чорно/білий, жовто/блакитний, зелено/жовтий, червоно/рожевий.

Б. Червоно/коричневий, ясно/фіолетовий, синьо/чорний, синювато/білий.

В. Синьо/білий, синьо/окий, рудо/жовтий, темно/забарвлений, рожево/золотий.

КОМПЛЕКС ТЕСТОВИЙ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Орфографічні норми – це …

а) сукупність правил, які впорядковують мовні засоби, забезпечуючи єдність передачі усного мовлення на письмі;

б) коротка чітка рекомендація для певного написання як зразкового;

в) написання, яке здійснюється на основі правил орфографії;

г) написання за допомогою букв українського алфавіту.

2. Правильно утворено фемінітиви у рядку

а) перукар – перукарниця;

б) професор – професорка;

в) верстальник – верстальникиня;

г) директор – директриса.

3. У котрому рядку слово іншомовного походження написано правильно?

а) проектувати;

б) проєкт;

в) конвеер;

г) проекція.

4. Слова *архі/складний, гіпер/маркет, макро/економіка, преміум/клас, топ/менеджер* пишуться

а) разом;

б) окремо;

в) через дефіс;

г) з великої букви.

5. У котрому рядку всі слова пишуться з *ь*?

а) брен...кіт, дон…ка, нян...ка, кобзар.., с…огодні;

б) т...мяний, різ…бяр, радіст..., сміливіст…, корис...тю;

в) косит...ся, лял....ці, вихователь...ці, дівчинон...ці, лар…ок;

г) майбутн…ого, мен…ший, ател...є, перевір...те, Уман…щина.

6. У котрому рядку всі слова написано правильно?

а) Дікенс, Бу́кінгем, Бі́смарк;

б) Те́ккерей, Діккенс, Шерлок;

в) Бе́ккі, Стокгольм, Джексон;

г) Діккінсон, Бекі, Текерей.

7. Слова з першим іншомовним компонентом *анти-, контр-, віце-, екс-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-* пишуться

а) окремо;

б) разом;

в) через дефіс;

г) у лапках.

8. У котрому рядку допущено орфографічну помилку?

а) пів аркуша, пів години, пів яблука, пів відра, пів міста;

б) пів зошита, пів-Києва, пів'яблука, півколо, напівоберт;

в) пів ями, пів України, пів огірка, півмісяць, півострів;

г) пів ящика, пів Європи, пів Києва, півзахист, півколо.

9. У котрому рядку всі слова пишуться через дефіс?

а) будь/чий, який/небудь, хтозна/з/ким, казна/що, що/небудь;

б) будь/що, казна/кого, де/з/ким, казна/що, що/небудь;

в) з ким/небудь, будь/хто, казна/який, кого/небудь, хтозна/який;

г) де/в/кого, де/що, хто/сь, будь-яким, казна/де.

10. У котрому рядку допущено орфографічну помилку?

а) згрупувати, згаснути, здогадатися, змазати, змарнувати;

б) скрутити, стерти, схвилювати, скінчити, створити;

в) збирати, збити, склепати, зпекти, звернути;

г) спрацювати, стерти, спекти, сфотографувати, звити.

11. У котрому рядку всі слова пишуться із подвоєнням?

а) закон…ість, груп…а, під…ашок, брут…о, електрон…ий;

б) осін…ій, тон…а, дол…ар, закон…ість, ір…еальний;

в) закон…ий, грип…, кол…ектив, нет…о, сум…а;

г) священ…ник, письме…ник, ден…ий, закон…ий, від…зеркалення.

12. Правильно утворено фемінітиви у рядку

а) перукар – перукарниця;

б) професор – професорка;

в) верстальник – верстальникиня;

г) директор – директриса.

13. У котрому рядку слово іншомовного походження написано правильно?

а) проектувати;

б) проєкт;

в) проектор;

г) проекція.

14. Слова *супер/маркет, макро/економіка, преміум/клас, топ/менеджер* пишуться

а) разом;

б) окремо;

в) через дефіс;

г) з великої букви.

15. У котрому рядку всі слова написано правильно?

а) Дікенс, Бу́кінгем, Бі́смарк;

б) Те́ккерей, Діккенс, Шерлок;

в) Бе́ккі, Стокгольм, Джексон;

г) Діккінсон, Бекі, Текерей.

ГЛОСАРІЙ КЛЮЧОВИХ СЛІВ

Алфавіт – сукупність літер, розташованих у певній, усталеній послідовності.

Апостроф – це надрядковий графічний знак, що не позначає звука; на письмі апострофом позначають роздільну вимові голосних звуків *я, ю, є, ї* та попереднього твердого приголосного.

Буквена орфограма – це правопис окремої букви за орфографічним правилом.

Граматична категорія (від гр. kategoria – судження, визначення) – це найбільш широке і загальне поняття, яке об'єднує ряд співвідносних граматичних значень, виражених різними мовними засобами.

Граматична форма – це матеріальне вираження граматичного значення слова.

Граматичне значення – це абстрактне поняття, яке доповнює лексичне значення слова і виражає різні його відношення за допомогою граматичної форми.

Графіка — сукупність усіх рукописних та друкованих знаків певної писемності, а також розділ мовознавства, що досліджує співвідношення писемних знаків з фонетичною системою.

Звук – це найменший членороздільний елемент потоку мовлення, що утворюється мовними органами за одну артикуляцію.

Історичний (традиційний) принцип – слова чи букви пишуться так, як прийнято за традицією.

Лексичне значення – це зміст слова, встановлена мисленням людини співвіднесеність між звуковим комплексом і предметом чи явищем дійсності, що позначені цим комплексом.

Літера (буква) – писемний або друкований графічний знак у складі алфавіту для позначення на письмі звуків, їхніх варіантів та деяких сполучень.

Літературна мова – це унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Вона характеризується унормованістю, уніфікованістю, стандартністю, високою граматичною організацією, розвиненою системою стилів.

Мовна норма – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації.

Морфологічний принцип вимагає однакового позначення на письмі складових частин слова (морфем) незалежно від їх реальної вимови.

Небуквена орфограма – це правопис слів разом, окремо і через дефіс, перенесення слів із рядка в рядок, особливості скорочення слів.

Норма літературної мови – це сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються у процесі суспільної комунікації. Розрізняють різні типи норм: *орфоепічні* (вимова звуків і звукосполучень), *графічні* (реалізація звуків на письмі), *лексичні* (слововживання), *морфологічні* (правильне вживання морфем), *синтаксичні* (усталені зразки побудови словосполучень, речень), *стилістичні* (відбір мовних одиниць відповідно до умов спілкування), *орфографічні* (написання слів), *пунктуаційні* (вживання розділових знаків).

Орфограма – це написання, що вимагає застосування правил орфографії за умови існування кількох графічних варіантів: орфограма апостроф, знак м'якшення.

Орфограма – це написання, яке здійснюється на основі правил орфографії.

Орфографічне правило – коротка та чітка рекомендація для певного способу написання, визначена і закріплена правописною нормою. В орфографічній системі української мови функціонують такі правила: вживання апострофа, знака м'якшення, великої літери, правопис слів іншомовного походження та ін.

Орфографічні норми – це сукупність правил, які впорядковують мовні засоби, забезпечуючи єдність передачі усного мовлення на письмі.

Орфографія – 1) історично сформована, уніфікована система правил, що визначає написання слів відповідно до з чинних норм; 2) це розділ мовознавства, в якому вивчається система правил, що забезпечують передачу звукового мовлення на письмі.

Писемна форма мовлення обслуговує різноманітні потреби людей в галузі науки, літератури, політики тощо. Писемне мовлення забезпечує спілкування людей, віддалених простором і часом; воно є засобом збереження і передачі досвіду від одного покоління до іншого

Принципи української орфографії (лат. principium – основа) – це те, що лежить в основі правопису. Сучасна орфографія побудована на двох основних принципах – фонетичному та морфологічному; існує ще історичний (традиційний) та смисловий принцип.

Смисловий принцип – правопис однозвучних слів, які мають різне лексичне значення.

Український правопис – це система загальноприйнятих правил, які визначають способи передачі українського мовлення на письмі.

Фемінітиви – це слова жіночого роду на позначення посад, професій, звань, виду діяльності, зайнятості жінок.

Фонетичний принцип – це передача на письмі слова відповідно до його літературної вимови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучеренко І. Стандартизація змісту освіти в аспекті розвитку мовної особистості (філософсько-методологічний аспект). *Українська мова і література в школі.* 2016. №1. С. 34–39. DOI https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/6385/1/Kucherenko%20I%20%20Standartuzacia%20zmistu%20osvitu.pdf

2. Попова О. Формування в здобувачів початкової освіти орфографічної компетентності на уроках української мови. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*. 2018. Вип. 3. С. 95−104. DOI https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1109053

3. Скопненко О. Український правопис: традиції і сучасність (малі штрихи до великої історії). *Вісник національної академії наук України*. 2020. № 3. С. 78-87. DOI https://doi.org/10.15407/visn2020.03.078

4. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посіб. / Кол. авторів за ред. М.І. Пентилюк. Київ. Ленвіт, 2015. 320 с. DOI https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/18807/

5. Український правопис. Київ. Наукова думка. 2019. 393 с. DOI https://www.uaredactor.com.ua/ukrayinskyj-pravopys-elektronna-versiya-oficzijnogo-vydannya/

7. ЦИФРОВА БІБЛІОТЕКА

1. Блажко М., Омельчук С. Правописний практикум з української мови. Норми нової редакції українського правопису. Київ : Грамота. 2020. 224 с. https://detmir.com.ua/product/444358/

2. Громик Ю. Український правопис : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 140 с. URL: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream.pdf

3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19

4. Козачук Г. Українська мова : практикум : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2008. 414 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/418678.pdf

5. Методичні рекомендації із застосування Українського правопису в новій редакції. Львів. 2019. 76 с. https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3560

6. Новий український правопис. К. 2019. 284 с. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf

7. Орфографічний словник української мови. https://559.slovaronline.com/

8. Редько Є. О. Український правопис (коментар до нової редакції): навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 55 с. https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/metod_ua/pdf/redko_pravops.pdf

9. Словник фемінітивів. URL : https://gendergid.org.ua/o/

10. Словничок фемінітивів. Київ, 2018. 16 с. URL : http://bit.ly/2pKAyW8

11. Список назв жінок за фахом. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B2_%D0%B6%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%BA_%D0%B7%D0%B0_%D1%84%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%BC

12. Стислий огляд основних змін у новій редакції «Українського правопису» (2019). URL :

https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/osnovnizminy%202019.pdf

13. Терещенко В., Панченков А. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Харків : Соняшник. 2019. 256 с. https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraytsivnykiv pdf

14. Українська мова без помилок. Говоримо і пишемо правильно. Сучасний довідник з урахуванням останніх змін у правописі і мовленні / Укл. О. Журенко. Харків. 2015. 512 с. https://bookclub.ua/images/db/books/pdf/UkrainsykaBezPomilok_UKR_JurenkoO.pdf

15. Український правопис. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovlpravo.pdf

16. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с. https://ndumka.kiev.ua/node/347

17. Український правопис. Харків : Фоліо, 2021. 348 с. https://folio.com.ua/books/Ukrayinskyy-pravopys

18. Шевелєва Л. Український правопис у таблицях: правила, винятки, приклади, коментарі / За ред. проф. А. О. Свашенко. Харків : Світ дитинства, 2000. 64 с.: URL: http://194.44.152.155/elib/local/r49.pdf

19. Шевелєва Л. Український правопис у таблицях: правила, винятки, приклади, коментарі / За ред. проф. А.О. Свашенко. Харків. 2000. 64 с. http://hmapo-pedagogics.kh.sch.in.ua/Files/downloads/sheveleva_pravopys_v_tab.PDF

20. Ющук І. Практикум з правопису і граматики української мови : посібник. Київ : Освіта, 2012. 270 с. URL: https://ushchuk.files.wordpress.com/2013/09/d196.pdf

ДОДАТКИ

Український правопис (2019 р.). Передмова

Мова – запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму. Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це усне українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон писемної літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу». Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію. Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це ґ, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст.

Буква ї в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої ѣ та на місці е в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення j + і. Зазнала специфікації в українському правописі й буква є, що вживається на позначення йотованого е (j + е) та е з м'якістю попереднього приголосного (ь + е); її немає в інших сучасних кириличних правописах. З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія З Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан СмальСтоцький, Василь Сімович та ін. У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 – 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних

геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів. У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву ґ, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори. 4 У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву ґ, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному

засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року. Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова – це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами. У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв’язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми. Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з’являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил – це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум і т. ін. Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші – усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (Carlisle – Карлайл, Hermes – Ерме, Worcester – Вустер, billet – білет, pioneer – піонер і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону. Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність – це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє. Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають

своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові – це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

Українська національна комісія з питань правопису

ІВАН ОГІЄНКО
«НАУКА ПРО РІДНОМОВНІ ОБОВ'ЯЗКИ» (ВИТЯГИ).

Стрижнем концепції мовної освіти І. Огієнка є оволодіння кожним громадянином соборною літературною мовою, яка є, за його висловом, найціннішим і найважливішим знаряддям духовної культури, «найміцнішим цементом єдності нації», а тому всі народи України повинні оточити її «найпильнішою опікою», бо тільки соборна літературна мова об'єднує етнографічний народ і перетворює його у свідому націю. Рідна й літературна мови, на думку вченого, «органи надзвичайно ніжні й чутливі», тому навіть найменші потрясіння приватного чи всенародного життя відчутно впливають і на них. І. Огієнко закликав український народ виробити певну «реальну мовну практику», щоб захистити найвищу цінність народу – рідну літературну мову від будь-яких негативних впливів, що затримують її розвиток. І відтак визначає сутність рідномовної політики держави як «збір державних і приватних практик найкращого розвою рідної і літературної мови, потрібних для більш швидкого духовного поступу народу та його культури». Вчений обґрунтовує необхідність такої різномовної політики тим, що рідна мова – це найголовніша цінність, на якій духовно зростає нація, яку «конче мусить знати кожний інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією». І. Огієнко, по суті, започаткував нову галузь науки – науку про рідномовні обов'язки (фундатором якої він сам себе вважає). За глибоким переконанням ученого, знання рідномовних обов'язків підносить національну свідомість народу, а вона є найкращим підґрунтям для знання й розвитку соборної літературної мови. Ось чому він закликає, щоб наука про рідномовні обов'язки стала наукою всенародною, як всенародна національна цінність.

Створену І. Огієнком науку про рідномовні обов'язки можна назвати «концептуальним мовним статутом», «катехізисом державних мовних

цінностей», виконання яких має стати обов'язком кожного громадянина України (А. Богуш)

1. На кожному кроці й кожної хвилини охороняй честь рідної мови, як свою власну і навіть більше – як честь своєї нації. Хто не береже честі своєї мови, той підкопує основи нації.

2. Розмовляй у родині своїй тільки рідної мовою. Це принесе тобі правдиву насолоду шляхетного почуття сповнення найбільшого обов'язку щодо свого народу.

3. Хто в родині своїй розмовляє не рідною мовою, той стоїть на дорозі до винародовлення – найбільшого гріха проти свого народу.

4. Бережи своє особове ім'я і родове прізвище в повній національній формі й ніколи не змінюй їх на чужі.

5. Кожний, хто вважає себе свідомим членом свого народу, мусить пильно навчатися своєї соборної літературної мови.

6. Кожний свідомий член свого народу мусить завжди допомагати всіма приступними йому способами розвиткові культури своєї літературної мови.

7. Кожний свідомий член свого народу мусить добре розуміти й поширювати головне рідномовне гасло: «Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис».

8. Кожний свідомий член нації мусить добре знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу.

9. Де б ти не жив – чи в своїм ріднім краю, чи на чужині – скрізь завжди мусиш уживати тільки одну літературну мову, тільки один спільний правопис, тим ти покажеш, що ти свідомий син своєї нації.

10. Кожний українець мусить добре пам'ятати й дітей своїх того навчати: наймиліша мова в цілому світі – то рідна мова.

11. Кожний свідомий громадянин, живучи серед чужого народу, мусить конче вживати своєї рідної мови не тільки вдома, але й скрізь, де можливо.

12. Кожний свідомий громадянин мусить щедро підтримувати свої періодичні видання, даючи їм цим самим змогу нормально розвиватися добрий стан національних видань – то могутня сила народу й забезпечення розвитку рідної мови, а висота їх накладу – то ступінь національної свідомості народу.

13. Пам’ятай: Україна – понад усе!